

Research Paper

Child-Spouse Strategies in Dealing with Life Issues Marital (Comparison of Two Groups of Children-Spouses)

Afsaneh Kamali^{1*}, Khadijeh Safiri², Ahdieh Asadpour³

1. Associate Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Economics and Social Science, Alzahra University, Tehran, Iran.
2. Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Economics and Social Science, Alzahra University, Tehran, Iran.
3. Ph.D. student of Sociology, Department of Social Sciences, Faculty of Economics and Social Science, Alzahra University, Tehran, Iran.

Received: 2021/08/04

Revised: 2020/02/02

Accepted: 2022/02/05

Use your device to scan and read the
article online

DOI:

10.30495/jzv.2022.28616.3629

Keywords:

Strategy, Spouse Child, Khorasan Razavi, Thematic Analysis.

Abstract

Introduction: Leading research has sought to study the strategies of children and spouses in dealing with issues arising from their childhood marriage.

Methods: Qualitative method has been used to achieve the research objectives. Data were collected using semi-structured interviews with two groups. The first group includes children of spouses who are still in childhood (under 18 years old) and the second group of children are spouses who have completed their childhood and are in the age range of 18 to 35 years.

Findings: Analysis of interview texts using thematic analysis method showed that research participants react to the issues that arise in their married life in different ways and choose different strategies. These strategies were presented in the form of two main categories: 1. Passive strategies and 2. Active strategies. Based on the research findings, it should be said that passive strategies were predominant among both groups. On the other hand, most of the strategies were considered at the individual level.

Citation: Kamali, A., Safiri, Kh., Asadpour, A., Child-Spouse Strategies in Dealing with Life Issues Marital (Comparison of Two Groups of Children-Spouses): Quarterly Journal of Women and Society. 2022; 13 (50): 169-196.

***Corresponding author:** Ahdieh Asadpour

Address: Ph.D. student of Sociology, Department of Social Sciences, Faculty of Economics and Social Science, Alzahra University, Tehran, Iran

Tell: 09120342238

Email: ahdiehasadpour7503@gmail.com

Extended Abstract

Introduction

Marriage is considered as one of the most important and vital events in the daily life of the people of the society that can be studied and studied from different aspects. One of these aspects is the age of onset and the so-called entry into marriage. From this perspective, one of the forms of marriage is early marriage, which is called child marriage. The present study seeks to look at this issue from a different perspective, and it is the study of the strategies that children and spouses adopt in the face of their early married life. Therefore, the present study has been written in the framework of the social interpretive approach to answer the following two questions:

What strategies or strategies do children and spouses adopt in the face of cohabitation issues?

Why do children and spouses use these strategies?

Methods

Faced with the issue of child marriage due to the private definition of family privacy, it is a sensitive issue and qualitative method with argumentative descriptions and discovering the meanings and interpretations of actors against deductive methods, can provide deeper information and Provide researchers with a broader perspective. The private sphere is a place where there is less traffic; As a result, there is little knowledge about it. Because most of the activities and activities of women are developed in the field and context of the family.

The information required in this study was collected by conducting interviews in a semi-structured form on the issue. Of course, these interviews also have a certain flexibility so that no pressure is put on the participants and researchers approach the meanings and interpretations of social actors and their interpretations of their social interactions. However, with regard to the answers and in order to clarify the answers and give them depth, follow-up

and exploratory conversations and questions such as "Explain more about this, what do you mean?"; "Can you further explain the meaning of this word or sentence?" Was asked. In this study, researchers did not pursue a specific hypothesis and sought to reveal participants' experiences of how to deal with marital problems and their consequences.

Participants in this study were child-spouses (girls who are married under the age of 18 and still in the same age range) and child-spouses (girls who were married as children but are currently in their infancy). They are graduates and are in the age range of 18-35 years) and live in the four cities of Bajestan, Bardaskan, Gonabad and Torbat Heydariyeh. The sampling method was theoretical and purposeful sampling. Because the number of interviews depends on the level of data saturation, this number reached 77 (41 children and 36 ex-children).

Findings

Child-spouses and child-ex-spouses generally look for strategies and strategies to control, manage and deal with marital and family life issues. These strategies involve interactions and reactions through which participants gain the ability to cope with life issues.

Findings from the study of participants' strategies show that the strategies adopted by them are wide-ranging and each of them has not adopted a single strategy, but a set of strategies. They have pursued early marital life issues (although child-spouse strategies are more diverse than previous child-spouse strategies). An overview of the strategies used shows that these strategies are based on a range of passivity and agency. In fact, one can observe a spectrum in which passive strategies are on the one hand and active strategies on the other. Therefore, in this spectrum, different types of reactive behaviors can be seen by the participants.

Strategies adopted by the child-spouse

group are discussed under the two main categories of passive and active strategies. Passive strategies include categories such as isolationism, secrecy, cursing, disconnection from the real world, and ineffective strikes and policies. Active strategies include boycotting sex, infidelity, dating, suicide, self-harm, decision-making and childbearing, violence against children, and counseling.

By analyzing the interviews conducted with the former child-spouse group, the main categories were identified as active and passive strategies, which represent their strategies against the issues and problems of married life. In passive strategies, when dealing with issues arising from marital life, knowing that the action or reasoning for the spouse's behavior is useless, it somehow justifies it and clears the issue, at least temporarily. The passive strategies used by the child-ex-spouse group include formal adaptation, isolationism, appreciation, ritualism, and childbearing. In active strategies, the child-ex-spouse engages in behaviors that are self-centered or the other person. One of the active strategies used by the former child-spouse has been to engage in dialogue and wise assessment of circumstances and opportunities. In fact, the more experience they have with life, the more they try to solve problems through dialogue and assess situations and opportunities wisely. Usually, people who try to solve their marital problems through dialogue, always put this strategy in the priority of their mechanisms of action, and by applying it, apply the limitations to the actual opportunities.

Discussion

If we divide the passive and active strategies of the participants into individual, family and social levels, it should be said that in the child-spouse group, strategies such as secrecy, isolationism, retaliation, stubbornness Cursing (overt and covert), listening to music, playing mobile phones, boycotting sex, self-harm, deciding to have

children, committing violence, thinking and committing suicide and betrayal on an individual level, and strategies such as recourse Relatives are placed at the family level to resolve disputes. On the other hand, among the former child-spouses, strategies such as striving for mental adjustment, striving for objective adjustment, giving importance to children, isolation, destiny, and ritualism are at the individual level. The lack of strategies at the social level is due to the fact that the participants consider the issues in married life as private and are less looking for structural solutions to deal with it. Participants do not adopt a strategy because they know the issues at the societal level.

Conclusion

According to the research findings, it should be said that the strategies that children-spouses call have the potential to worsen the situation. In fact, agency-based efforts to change structures sometimes not only do not work, but also provoke resistance actions against them. In such situations, child-spouses experience identity turmoil and ultimately identity helplessness and are unable to find a proper definition of themselves and their position in relation to others. In contrast, ex-spouses choose strategies that have been driven more in an effort to adapt to life issues, which each of them pursues in different ways. In other words, by reviewing their past strategies, they voluntarily or involuntarily suppress their agency and use strategies that have a soothing and at the same time activist nature. And there is no factor in the real and objective improvement of living conditions in it.

Ethical Considerations

Compliance with ethical guidelines

This study has been carried out following the ethical codes of human research.

Funding

The present study is the result of academic research conducted with the

financial support of the authors.

Authors' contributions

The article is an excerpt from a Doctoral Thesis. The first author is the Supervisor; the Second author is the dissertation consultant; the third author is a Ph.D. student of sociology and the responsible author.

Conflicts of interest

This research does not directly or indirectly conflict with legal and real interests and is taken from the doctoral dissertation entitled "Backgrounds, causes and consequences of girls marriage in childhood: a comparison of two groups of participants".

مقاله پژوهشی

استراتژی‌های کودک‌همسران در مواجهه با مسائل زندگی زناشویی (مقایسه دو گروه از کودک‌همسران)

افسانه کمالی^{۱*}، خدیجه سفیری^۲، عهدیه اسدپور^۳

۱. استاد گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اقتصادی و اجتماعی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

۲. استادیار گروه جامعه‌شناسی، دانشکده علوم اقتصادی و اجتماعی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

۳. دانشجوی مقطع دکترا رشته جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اقتصادی و اجتماعی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران.

چکیده

هدف: پژوهش پیش‌رو در پی مطالعه استراتژی‌های کودک‌همسران در مواجهه با مسائل برخاسته از ازدواج‌شان در دوران کودکی بوده است.

روش: جهت رسیدن به اهداف تحقیق از روش کیفی استفاده شده است. جمع‌آوری داده‌ها با کاربست مصاحبه نیمه ساختار یافته با دو گروه صورت پذیرفت. گروه نخست شامل کودک همسرانی است که هنوز در سنین کودکی (زیر ۱۸ سال) به سر می‌برند و گروه دوم کودک همسرانی هستند که دوران کودکی خود را طی نموده و در محدوده سنی ۱۸ تا ۳۵ سال قرار دارند.

یافته‌ها: تحلیل متون مصاحبه با استفاده از روش تحلیل تماتیک، نشان داد که مشارکت‌کنندگان تحقیق به صورت‌های مختلفی به مسائل پدیده آمده در زندگی زناشویی خود واکنش نشان می‌دهند و استراتژی‌های مختلف و متفاوتی را برمی‌گزینند. این استراتژی‌ها در قالب دو مقوله اصلی ۱. استراتژی‌های منفعلانه و ۲. استراتژی‌های فعالانه مطرح شدند. براساس یافته‌های تحقیق باید گفت استراتژی‌های منفعلانه در میان هر دو گروه مورد بررسی غالب بوده است؛ از طرفی غالب استراتژی‌ها در سطح فردی لحاظ شدند.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۵/۱۳

تاریخ داوری: ۱۴۰۰/۱۱/۱۳

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۱۱/۱۶

از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید

DOI:

10.30495/jzv.2022.28616.3629

واژه‌های کلیدی:

استراتژی، کودک‌همسری، خراسان رضوی، تحلیل تماتیک

* نویسنده مسئول: عهدیه اسدپور

نشانی: دانشجوی مقطع دکترا رشته جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اقتصادی و اجتماعی، دانشگاه الزهراء، تهران، ایران

تلفن: ۰۹۱۲۰۳۴۲۲۳۸

پست الکترونیکی: ahdiehasadpour7503@gmail.com

که پیش‌بینی می‌شود در صورت عدم موفقیت برنامه‌ها و اقدامات عملی برای جلوگیری از آن تا سال ۲۰۳۰ به بیش از ۱۲۰ میلیون دختر نیز می‌رسد (۲۰). علاوه بر این، براساس داده‌های بدست آمده از صندوق جمعیت سازمان ملل متحد^۳، اختلال در تلاش-های برنامه‌ریزی شده برای پایان دادن به ازدواج کودکان، به دلیل شیوع بیماری همه‌گیر کووید-۱۹ می‌تواند حدود ۱۳ میلیون به این میزان در بین سال‌های ۲۰۲۰ تا ۲۰۳۰ اضافه نماید (۲۱). در ایران اما داده‌های آماری رسمی و دقیق در باب تعداد ازدواج‌های دوران کودکی در دسترس عموم نیست تا تصویر روشنی از وضعیت فعلی را نمایان سازد. عظیمی (۳) براساس داده‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال‌های ۱۳۸۵، ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ میزان ازدواج در گروه‌های سنی زیر ۱۹ سال را برحسب محل سکونت (شهری، روستایی و غیرساکن) محاسبه نموده است. در سال ۱۳۸۵، ۷۷۵۶۲۶ نفر از ۷۵۵۱۲۰۹ نفر زن (معادل ۱۰/۲۷ درصد)، در سال ۱۳۹۰، ۷۴۶۲۹۳ نفر از ۶۰۴۲۶۵۴ نفر زن (معادل ۱۲/۳۵ درصد) و در سال ۱۳۹۵، ۶۱۰۹۱۶ نفر از ۵۴۵۰۲۷۰ نفر زن (معادل ۱۱/۲۱ درصد) ازدواج کرده‌اند. براساس داده‌های آماری جدول زیر نیز می‌توان گفت میزان ازدواج دختران ۱۰-۱۴ سال بین سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ کاهش یافته است. در مقابل، ازدواج دختران ۱۵-۱۹ ساله در طی این ده سال افزایش یافت.

ازدواج به مثابه یکی از وقایع مهم و حیاتی در زندگی روزمره افراد جامعه به شمار می‌رود که از جنبه‌های مختلف و گوناگونی قابل بررسی و مطالعه است. یکی از این جنبه‌ها، سن شروع و به اصطلاح ورود به پیوند زناشویی است. از این منظر [از نظر سنی] یکی از اشکال ازدواج، ازدواج زود هنگام است که از آن به کودک-همسری^۱ یاد می‌شود. براساس کنوانسیون حقوق کودک (۱۹۸۹)، کودک همسری بدین معناست که فرد قبل از به پایان رسیدن سن ۱۸ سالگی به دنیای زناشویی وارد شود. واقعه مذکور، در دهه‌های اخیر در عین اینکه توجهات بسیاری را به خود جلب نموده است، به عنوان یکی از مسائل اجتماعی یا به عبارت دقیق‌تر آسیب‌های اجتماعی حوزه کودکی مورد مذاقه قرار می‌گیرد. شاید یکی از دلایل اساسی این توجهات برانگیخته شده، آمارهای مربوط بدان باشد. براساس داده‌های پایگاه جهانی یونیسف^۲، در سراسر جهان، نرخ وقوع ازدواج در دوران کودکی در جنوب صحرای آفریقا بیشترین میزان را داراست به حدی که ۳۵ درصد از دختران آن پیش از سن ۱۸ سالگی ازدواج می‌کنند. پس از آن، آسیای جنوبی (با نرخ ۳۰ درصد)، آمریکای لاتین و کارائیب (۲۴ درصد)، خاورمیانه و شمال آفریقا (۱۷ درصد) و اروپای شرقی و آسیای میانه (۱۱ درصد) قرار دارند (۲۰). هم‌اکنون تعداد کل دختران ازدواج کرده در دوران کودکی حدود ۱۲ میلیون نفر در سال است

جدول ۱. درصد ازدواج دختران ۱۹-۱۰ سال در سال‌های ۱۳۸۵-۱۳۹۵

کل	غیرساکن (عشایر و...)		روستایی		شهری		سال
	سال ۱۰-۱۴	سال ۱۵-۱۹	سال ۱۰-۱۴	سال ۱۵-۱۹	سال ۱۰-۱۴	سال ۱۵-۱۹	
۱۳۸۵	۱/۶۴	۱۴/۹۲	۲/۲۱	۲۰/۸۷	۲/۰۵	۱۴/۸۲	۱/۴۱
۱۳۹۰	۱/۷۴	۱۸/۵۸	۲/۳۷	۲۸/۳۷	۲/۸۳	۱۸/۱۷	۱/۲۶
۱۳۹۵	۱/۳۵	۱۸/۴۴	۰/۹۴	۳۲/۲۷	۲/۵۶	۱۷/۴۵	۰/۸۶

رفع هر گونه تبعیض علیه زنان^۴ و اعلامیه جهانی حقوق بشر^۵، کنوانسیون رضایت به ازدواج^۶، حداقل سن ازدواج و ثبت ازدواج^۷،

هرچند که ازدواج در دوران کودکی در ایران نسبت به بسیاری از مناطق جهان کمتر است اما هنوز هم این میزان قابل توجه است، موضوعی که از جنبه‌های مختلف قابل مطالعه و بررسی و دارای اهمیت فراوان است. اهمیت این «مسئله» به اندازه‌ای است که از آن به عنوان «نقض حقوق بشری» یاد می‌شود و در بسیاری از کنوانسیون‌ها و معاهده‌های بین‌المللی مورد توجه قرار گرفته است. از جمله آن‌ها می‌توان اشاره کرد به ماده ۱۶ کنوانسیون

5 the Universal Declaration of Human Rights
6 the Convention on Consent to Marriage
7 Minimum Age for Marriage and Registration of Marriages

۱ child marriage
۲ UNICEF global databases
۳ United Nations Population Fund (UNFPA)
4 the Elimination of All Forms of Discrimination against Women

ملاحظات نظری

مفهوم استراتژی نیز به مانند بسیاری از مفاهیم دیگر، قدمتی دیرینه دارد و براساس شرایط زمانی و مکانی مختلف تعبیری متفاوت و متنوع از آن وجود داشته است. مرور پیشینه تاریخی این مفهوم نشان می‌دهد که این مفهوم از واژه یونانی *strategia* به معنای «فرماندهی و رهبری» مشتق شده است. اما مفهوم استراتژی از یونان نشأت نگرفته است (۶). اثر کلاسیک سان تزو (هنر جنگ) در حدود ۵۰۰ سال قبل از میلاد مسیح به عنوان اولین شرح و اولین تعریف در مورد استراتژی شناخته می‌شود (۴). همان طوری که از گفته فوق برمی آید، استراتژی بیشتر در حوزه نظامی مطرح بوده است و بعدها در حوزه سازمانی به ویژه سازمان‌های کسب و کار، بازرگانی، اقتصاد و نیز عرصه سیاست و مملکت‌داری رایج شد. با این حال، بسیاری از مفاهیم و نظریات درباره استراتژی ریشه در استراتژی نظامی دارد زیرا مفاهیم استراتژی از دل پیکارهای نظامی برای غلبه به دشمن و کسی که برای پیکار در جبهه مقابل صف آرایی کرده، شکل گرفته است (۶). در کنار این پیشینه تاریخی، تعاریف مختلفی نیز از آن ارائه شده است؛ برای نمونه، مکینون^۴ استدلال می‌کند که استراتژی، شکل دادن به آینده و تلاش انسان برای رسیدن به اهداف مطلوب با وسایل موجود است (۱۹). استراتژی یک برنامه کلی برای دستیابی به یک یا چند هدف بلند مدت یا کلی در شرایط نامعین و نامطمئن است؛ هم‌چنین، هنری مینتزبرگ (۱۵) در مغایرت با دیدگاهی که استراتژی را به عنوان برنامه‌ریزی در نظر می‌گیرد، آن را به مثابه الگویی در جریان تصمیمات تعریف می‌کند. بدین ترتیب، یک استراتژی نحوه دستیابی به اهداف را با استفاده از منابع توصیف می‌کند.

روملت^۵ (۱۶) استراتژی را نوعی «حل مسئله»^۶ توصیف می‌کند. از نظر وی، استراتژی خوب دارای یک ساختار اساسی به نام «هسته»^۷ است. هسته مذکور از سه قسمت تشکیل می‌شود که عبارتند از: ۱. تشخیصی که ماهیت چالش را تعریف کند یا توضیح دهد؛ ۲. سیاست راهنما برای مقابله با چالش و ۳. اقدامات منسجم طراحی شده برای اجرای سیاست راهنما. به اعتقاد وی، سه جنبه مهم استراتژی شامل قصد قبلی (عمد)، پیش‌بینی رفتار دیگران و طراحی هدفمند کنش‌های هماهنگ است. در این راستا، به جای برنامه^۸ یا انتخاب^۹ باید استراتژی را به عنوان حل مسئله

منشور آفریقایی در مورد حقوق و رفاه کودک^۱ و پروتکل منشور آفریقایی در مورد حقوق بشر و زنان آفریقا^۲. علاوه بر توجهات حقوقی، مسئله مذکور از منظر علل و شرایط وقوع آن یا پیامدهایی که در اثر ازدواج در دوران کودکی بر افراد عارض می‌گردد و نیز رویکردهای اتخاذی برای پیشگیری و کاهش یا حذف آن مورد مذاقه قرار گرفته است. اما مطالعه حاضر درصدد است تا از دریچه متفاوتی بدین مسئله بنگرد و آن مطالعه استراتژی‌هایی است که کودک‌همسران در مواجهه با زندگی زناشویی زودهنگام اتخاذ می‌کنند. تدوین چنین مطالعه‌ای بدان سبب صورت پذیرفت که در این زمینه خلاء پژوهشی احساس گردید و همین امر پژوهشگران را بر آن داشته است تا به مطالعه مسئله مذکور بپردازند. از دیدگاه مینتزبرگ^۳ (۱۵)، استراتژی‌ها، الگوهایی از گذشته و برنامه‌هایی برای آینده هستند. در پژوهش حاضر نیز منظور از استراتژی راهبردهای ایجاد شده توسط کودک همسران برای کنترل، اداره و برخورد با پدیده کودک‌همسری و پیامدهای ناشی از آن است؛ بنابراین پژوهش حاضر در چارچوب رویکرد تفسیرگرایی اجتماعی جهت پاسخگویی به دو پرسش ذیل به رشته تحریر درآمده است:

کودک‌همسران در مواجهه با مسائل زندگی مشترک چه راهبردها یا استراتژی‌هایی را اتخاذ می‌کنند؟

چرا کودک‌همسران از این استراتژی‌های استفاده می‌کنند؟
مستند کردن استراتژی‌های مختلفی که کودک‌همسران برای برخورد و مواجهه با مسائل ازدواج در دوران کودکی مورد پذیرش قرار می‌دهند و چرایی آن، می‌تواند در جهت کمک به سیاست‌گذاری و برخورد قانونی با کودک‌همسری بسیار مؤثر باشد، زیرا اینگونه مطالعات براساس تجربه واقعی کودک-دختران ازدواج کرده شکل می‌گیرد و عمدتاً تجربیات آن‌ها به لحاظ نظری صورت‌بندی می‌شود.

اهداف پژوهش

- شناسایی استراتژی‌های کودک همسران در مواجهه با مسائل زندگی زناشویی
- درک و شناسایی چرایی کاربست استراتژی‌های مورد استفاده

4 Max McKeown
5 Rumelt
6 problem solving
7 kernel
8 plan
9 choice

1 the African Charter on the Rights and Welfare of the Child
2 the Protocol to the African Charter on Human and People's Rights on the Rights of Women in Africa
3 Mintzberg

هدفش نشان دادن تجارب بچه‌ها از زبان کودکان حال است تا بزرگسالان آینده‌ای که قرار است به آن تبدیل شوند؛ به عبارتی رسیدن کودک به جایگاه «عامل» فعال و کنشگر محور جامعه-شناسی جدید دوران کودکی به شمار می‌آید. بدین ترتیب پارادایم جدید جامعه‌شناسی کودکی، مفهوم کودک «طبیعی»^۸ یا «جهانی»^۹ را به چالش کشید (۱۲) و بر «عاملیت» تأکید ویژه‌ای کرده است.

با توجه به موضوع مورد مطالعه در این پژوهش [استراتژی‌های کودک‌همسران] باید گفت با وجود مورد غفلت واقع نشدن ابعاد نظری کودک به مثابه عاملین اجتماعی، در مطالعات تجربی موضوع مزبور چندان مورد توجه پژوهشگران و نظریه‌ورزان اجتماعی واقع نشده است. به همین سبب می‌توان ادعا کرد که مطالعه پیش‌رو جزء مطالعاتی معدود در این زمینه است. هرچند که مسئله کودک‌همسری در عرصه مطالعات تجربی به ویژه مطالعات خارجی مورد توجه بوده و کماکان هست؛ اما تأکید عمده این مطالعات بر علل پیدایی و نیز پیامدهای حاصله از آن می‌باشد؛ با این وجود، باید گفت در مطالعات زیادی بر این نکته تأکید شده است که دختران ازدواج کرده در دوران کودکی معمولاً توانایی تصمیم‌گیری کمتری در زندگی خانوادگی داشته و عاملیت کمتری از خود بروز می‌دهند (۱۱). هم‌چنین در برخی از مطالعات به انزوای اجتماعی (۱۷ و ۸)، تقدیرگرایی و تأکید بر اعتقادات و باورهای سنتی درونی شده که مسائل برآمده از زندگی زناشویی زود هنگام را توجیه‌پذیر می‌کند (۱)، اشاره شده است.

روش پژوهش و ابزار پژوهش

در مواجهه با مسئله ازدواج در دوران کودکی به دلیل خصوصی تعریف شدن حریم خانواده، موضوعی حساسیت‌برانگیز است و روش کیفی با توصیف‌های استدلالی و کشف معناها و تفسیرهای کنشگران در مقابل روش‌های قیاسی، می‌تواند اطلاعات عمیق‌تر و گسترده‌تری در اختیار محققین قرار دهد. حوزه خصوصی جایی است که رفت و آمد به آن کمتر است در نتیجه دانش و اطلاعات درباره آن نیز اندک است. بیشتر فعالیت و کنش‌ورزی زنان به طور کلی و کودک‌همسران به شکل خاص در عرصه و بافت خانواده تکوین می‌یابد و اطلاعات ما از واقعیت‌های موجود در خانه اندک است، پس روش تحقیق کیفی می‌تواند کارا تر از روش تحقیق کمی باشد.

طراحی و توصیف نمود که براساس روابط میان عناصر مختلف می‌باید مرتب، تنظیم و هماهنگ گردد.

با در نظر داشتن تعاریف مختلف و حتی در برخی موارد متفاوتی فوق، باید گفت استراتژی در گسترده‌ترین معنای خود، ابزاری است که افراد یا سازمان‌ها از طریق آن به اهداف خود دست پیدا می‌کنند؛ به عبارتی، استراتژی یک برنامه عملیاتی طراحی‌شده برای دستیابی به یک هدف بلند مدت یا کلی است. قدر مشترک این تعاریف این است که استراتژی بر دستیابی به اهداف خاص تمرکز دارد و شامل تخصیص منابع است (۵) که منابع مادی تا منابع غیرمادی را دربرمی‌گیرد. از منظری دیگر می‌توان چنین ادعان نمود که استراتژی‌ها از این منظر مهم هستند که منابع موجود برای دستیابی به اهداف معمولاً محدود هستند (۴).

با توجه به اینکه در این تحقیق به دنبال مطالعه استراتژی‌های کودک‌همسران در مواجهه به مسائل و مشکلات زندگی‌شان هستیم، می‌دانیم که تفاوت‌های مهمی بین رقابت تجاری و تعارض نظامی با استراتژی‌های اتخاذی افراد در زندگی زناشویی در سطح خانواده وجود دارد. هدف جنگ و رقابت‌های تجاری شکست دشمن و انحصارگری و به نحوی تهاجمی است. اما در سطح خانواده به دلیل اینکه زوجین به دنبال همزیستی هستند، استراتژی‌های تهاجمی چندان به کار نمی‌رود. به همین سبب در این مطالعه، مفهوم و اندیشه استراتژی را بدون تقلیل یا توسیع بیش از اندازه و به دور از ابهام و پیچیدگی به معنای طرح کلی برای استفاده از منابع موجود مبتنی بر بافت و زمینه به منظور ایجاد موقعیتی مطلوب در زندگی مشترک در نظر گرفته‌ایم. چنین تعبیری به طور ضمنی این معنا را در خود دارد که کودک‌همسران را به مثابه موجوداتی فعال، عامل و مشارکت‌جو می‌دانیم. تعبیری که در پارادایم سازه‌نگارانه جامعه‌شناسی دوران کودکی قابل فهم و درک است. به طور کلی، پس از طی دوران سیاه کودکی (۷) و انتقادهای روزافزون بر درک کودک در «پارادایم‌های پیش جامعه‌شناختی»^۱ همچون «کودک شرور»^۲، «کودک بی‌گناه»^۳ و «کودک فطری»^۴، کودکی در سه پارادایم «رشد طبیعی کودک»^۵ (۷) متأثر از رشته روان‌شناسی رشد^۶ و «رشد اجتماعی کودک»^۷ متأثر از جامعه‌شناسان کارکردگرا و در نهایت پارادایم برساخت-گرایی اجتماعی مورد مطالعه و توجه قرار گرفت. در پارادایم جدید کودکی [برساخت‌گرایی اجتماعی] است که کودکان به مثابه عاملان و کودکی به مثابه برساختی اجتماعی نظاره شد که

7 the socially developing child
8 natural
9 universal

1 the pre sociological child
2 The evil child
3 the innocent child
4 the immanent child
5 the naturally developing child
6 Developmental psychology

مشارکت‌کنندگان در مورد نحوه مواجهه با مسائل زندگی زناشویی و نتایج آن بوده‌اند.

مشارکت‌کنندگان در این پژوهش را کودک‌همسران (دخترانی که در زیر سن ۱۸ سالگی ازدواج نموده و هنوز هم در همین محدوده سنی حضور دارند) و کودک‌همسران پیشینی (دخترانی که در سنین کودکی ازدواج نموده ولی هم اکنون دوران کودکی را به پایان رسانده‌اند و در محدوده سنی ۳۵-۱۸ سال قرار دارند) تشکیل می‌دهند که در چهار شهر بجنستان، بردسکن، گناباد و تربت حیدریه ساکن هستند. روش نمونه‌گیری نیز، نمونه‌گیری نظری و هدفمند بوده است. از آنجایی که تعداد مصاحبه‌ها بستگی به سطح اشباع‌پذیری داده‌ها دارد، این تعداد به ۷۷ نفر^۲ (۴۱ نفر کودک‌همسر و ۳۶ نفر کودک‌همسر پیشین) رسید.

اطلاعات مورد نیاز در این تحقیق، با انجام مصاحبه‌ها به شکل نیمه‌ساخت‌یافته^۱ پیرامون مسأله مورد نظر گردآوری شد. البته این مصاحبه‌ها از انعطاف‌پذیری خاصی نیز برخوردار بوده تا هیچ‌گونه فشاری بر مشارکت‌کنندگان وارد نشود و محققین به معانی و تفسیرهای کنشگران اجتماعی و تعابیر آن‌ها از تعاملات اجتماعی‌شان نزدیک نماید. هرچند که با توجه به پاسخ‌ها و جهت روشن شدن پاسخ‌ها و عمق دادن به آن‌ها، گفتگو و سؤال پیگیری‌کننده و اکتشافی مانند «در این مورد بیشتر توضیح دهید، منظورتان چیست؟»، «آیا می‌توانید معنی این واژه یا جمله را بیشتر توضیح دهید؟» پرسیده شد. در این مطالعه، محققین فرضیه خاصی را دنبال نکرده و بیشتر به در پی آشکارسازی تجربیات

جدول ۳. جدول مشخصات مشارکت‌کنندگان

کد پاسخگو	نام	سن ازدواج	سن فعلی	کد پاسخگو	نام	سن ازدواج	سن فعلی	کد پاسخگو	نام	سن ازدواج	سن فعلی
۱	فاطمه	۱۱	۱۶	۲۷	مهین	۱۵	۱۸	۵۳	منیره	۱۲	۲۹
۲	معصومه	۱۴	۱۸	۲۸	آرزو	۱۴	۱۶	۵۴	عذرا	۱۴	۳۵
۳	فاطمه	۱۳	۱۷	۲۹	محبوبه	۱۳	۱۸	۵۵	سارا	۱۵	۲۰
۴	دنیا	۱۶	۱۸	۳۰	فاطمه	۱۵	۱۷	۵۶	رقیه	۱۳	۲۵
۵	اسما	۱۱	۱۵	۳۱	نازنین	۱۰	۱۳	۵۷	خدیجه	۱۳	۲۹
۶	ملیحه	۱۰	۱۸	۳۲	یگانه	۱۲	۱۵	۵۸	رخساره	۱۱	۳۱
۷	عاطفه	۱۴	۱۶	۳۳	مریم	۱۱	۱۵	۵۹	پرپسا	۱۵	۲۲
۸	زهرا	۹	۱۵	۳۴	حدیثه	۱۴	۱۸	۶۰	رخساره	۱۱	۳۱
۹	طیبه	۱۴	۱۷	۳۵	نرجس	۱۰	۱۵	۶۱	شیرین	۱۳	۳۳
۱۰	مهدیه	۱۵	۱۸	۳۶	فرشته	۱۴	۱۷	۶۲	مهنوش	۱۳	۲۷
۱۱	ریحانه	۱۴	۱۸	۳۷	سمیه	۱۲	۱۶	۶۳	خیرالنساء	۹	۳۰
۱۲	ستایش	۱۳	۱۸	۳۸	هانیه	۱۲	۱۵	۶۴	روپا	۱۶	۱۹
۱۳	هما	۱۲	۱۷	۳۹	فاطمه	۱۳	۱۶	۶۵	معصومه	۱۵	۲۶
۱۴	حبیبه	۱۱	۱۶	۴۰	ساناز	۹	۱۶	۶۶	زینب	۱۳	۲۹
۱۵	مهسا	۱۰	۱۴	۴۱	آسیه	۱۲	۳۵	۶۷	میترا	۱۴	۲۴
۱۶	زهرة	۹	۱۸	۴۲	نجمه	۱۷	۳۴	۶۸	پروین	۱۷	۳۰
۱۷	مریم	۱۴	۱۸	۴۳	طاہره	۱۱	۳۴	۶۹	مرجان	۱۱	۳۱
۱۸	محیا	۱۳	۱۷	۴۴	لیلا	۹	۳۵	۷۰	زری	۱۲	۲۹
۱۹	محدثه	۱۴	۱۸	۴۵	صغری	۹	۳۳	۷۱	نادیا	۱۲	۲۷
۲۰	فاطمه	۱۲	۱۶	۴۶	آمنه	۱۱	۳۱	۷۲	هنگامه	۱۵	۲۴
۲۱	زینب	۱۲	۱۵	۴۷	بتول	۱۱	۳۵	۷۳	زهرا	۱۲	۳۲
۲۲	زینب	۱۵	۱۸	۴۸	مهری	۱۷	۲۷	۷۴	پروانه	۱۰	۲۹

مصاحبه‌ها به هیچ روی قابل تعمیم نیستند؛ اگرچه که به طور کلی روش‌های کیفی دیر زمانی است که ادعای تعمیم را فرونهادند.

۱. قابل ذکر است که تمامی مصاحبه‌ها به شکلی انفرادی یا در منزل مشارکت‌کننده یا در منزل مصاحبه‌کننده یا در مسافرخانه‌ای که توسط محقق اجاره شد، صورت پذیرفت.

۱۶. بدیهی است که نمونه‌های ۷۷ نفری نمی‌تواند نمونه‌نمایی از دختران ازدواج کرده در دوران کودکی در شهرهای فوق باشد و لذا نتایج حاصل از این

۲۳	زهره	۱۲	۱۶	۴۹	اکرم	۱۳	۲۶	۷۵	ربابه	۱۶	۱۹
۲۴	کیمیا	۱۱	۱۸	۵۰	فاطمه	۱۴	۲۱	۷۶	فاطمه	۱۴	۲۸
۲۵	نرگس	۱۱	۱۴	۵۱	مریم	۱۳	۲۳	۷۷	میمنت	۱۳	۲۵
۲۶	لیلا	۱۱	۱۴	۵۲	زهرا سادات	۱۴	۲۱				

یافته های پژوهش

کودک-همسران کنونی و کودک-همسران پیشین عموماً به دنبال راهبردها و استراتژی‌هایی برای کنترل، اداره و برخورد با مسائل زندگی زناشویی و خانوادگی‌شان هستند. این استراتژی‌ها شامل کنش و واکنش‌های متقابلی هستند که از طریق آن

مشارکت‌کنندگان توانایی کنار آمدن با مسائل زندگی‌شان را بدست می‌آورند. جدول ذیل مقولات و زیرمقولات حاصله از استراتژی‌های مواجهه با پیامدهای پدیده ازدواج در دوران کودکی را نشان می‌دهد.

جدول ۳. مفاهیم و مقولات حاصله از استراتژی‌های مشارکت‌کنندگان

کودک-همسران	
مقوله اصلی	زیرمقولات
انزوایی	ترجیح انزوا و تنهایی (طرد اجتماعی درون‌زا و خودخواسته)
لذت بردن از تنهایی، ترجیح تنهایی بر بودن با دیگران، عدم رضایت از برهم خوردن تنهایی توسط دیگران، عدم رغبت به حضور در میان جمع	
پنهان کاری	حریم-سازی/خبردار نکردن
بازگو نکردن مسائل به خانواده‌ها، خبردار نکردن خانواده‌ها، ترس از مقصرانگاری، ترس از متهم انگاری، حمایت نشدن از سوی خانواده‌ها، کش‌دار نشدن مسائل زندگی، جلوگیری از دخالت خانواده‌ها، پیشگیری از به وجود آمدن دلخوری	
بازگو نکردن مسائل به دوستان، خبردار نکردن دوستان، تمایل به نمایش خوب و روبه راه بودن زندگی خویش	
بازگو نکردن مسائل به خویشان و همسایگان، خبردار نکردن اقوام، ترس از بازگو شدن مسائل در میان افراد بیشتر، اعتماد نکردن به خویشان و همسایگان	
نفرین کردن	آرزوی مرگ و بدبختی
گسست از دنیای واقعی	گوش دادن به موسیقی
حضور در شبکه-های اجتماعی موبایل محور	
بازی با نرم-افزارهای موبایلی	
اعتصاب‌ها و سیاست‌های بی‌اثر	تلافی کردن (مقابله به مثل)
لجبازی کردن	لجبازی، پافشاری صرف بر ایده‌های خویش، مخالفت مطلق با نظرات طرف مقابل
قهر کردن	تهدید به قهر، قهرهای کوتاه مدت
گرسنگی دادن به خود	غذا نخوردن، سر سفره غذا نشستن

استراتژی‌های منفعلانه

تحریم آمیزش جنسی	مخالفت و ممانعت با نزدیکی	جدا کردن اتاق خواب، جدا کردن تختخواب، ننشستن در کنار شوهر، ممانعت از نزدیکی شوهر
خودزنی	خودزنی پنهان	آسیب‌رساندن پنهان به خود، پنهانی زدن به خاطر ترس از داغ ننگ دیوانگی
خودزنی آشکار		آسیب‌رساندن آشکار به خود، برای برانگیختن حس ترحم و دلسوزی فرد مقابل
تصمیم و اقدام به فرزندآوری	تصمیم کودک- همسر به داشتن فرزند	باور به اینکه فرزند شیرینی زندگی است، فرزند از بین برنده تلخی هاست، فرزند پیونددهنده والدین است، فرزند باعث مسئولیت‌پذیری بیشتر می‌شود
	اقدام کودک- همسر به داشتن فرزند	-
اعمال خشونت علیه فرزند	اهمال کاری در حق فرزند	عدم تعویض پوشک نوزاد، عدم حمام بردن و عدم تعویض لباس خیس، شیر ندادن، محروم کردن از بازی برای اذیت کردن شوهر
جلسه گذاشتن	کتک زدن فرزند واسطه‌یابی برای حل مسائل	کتک زدن فرزند، داد و بیداد کردن، گرز زدن برای کاهش فشارهای روحی-روانی خودشان رجوع به اقوام، مددجویی از بزرگان و اقوام و خویشان برای رفع مشکلات
خیانت	عهدشکنی سطح ابتدایی	پیام دادن یا تماس تلفنی با شخص سوم
	عهدشکنی سطح پیشرفته	تماس حضوری با شخص سوم
خودکشی	تهدید به خودکشی	آمیزش جنسی با شخص سوم
	تفکر مداوم به خودکشی	-
	اقدام به خودکشی	-
رجوع به مشاور	تصمیم به طلاق	-
	رجوع اجباری به مشاور	-
مقوله اصلی	زیرمقولات مفهوم	کودک- همسران پیشین
استراتژی‌های مفصلانه	تطابق- یافتگی صوری	فکر نکردن به وضعیتهای نامساعد
		فراموشی، فکر نکردن به خاطرات گذشته
		چشم پوشی، یک گوش در و یک گوش دروازه

بی اهمیت جلوه دادن مسائل نزد خود، بزرگ نکردن مسائل		
توجه، عادی سازی، فرافکنی		
سازگاری عینی	سکوت	
گذشت، بخشودگی، عفو		
تحمل کردن		
صبرپیشگی		
تلاش برای انجام صحیح نقش‌های محوله، تلاش برای تأمین خواسته‌های همسر، تلاش برای خوشحال کردن همسر		
محبت کردن به شوهر (ولو ظاهری)، ابراز دوست داشتن، ابراز وابستگی به همسر		
قناعت مالی، توقعات مالی مبتنی بر توانایی همسر، مدیریت مالی، کوتاه آمدن از برخی خواسته‌ها، سازگار کردن خواسته‌های خود با خواسته‌های شوهر		
تنظیم فاصله (رفتن به مکان‌های تنش‌زا، درگیر زندگی گذشته و حال همسر نشدن، قطع رابطه با افرادی که موردنظر همسر است)		
انزوا گریزی	کنشگری خارج از فضای خانه	رفتن به خیابان، تماس با دوستان و آشنایان، رفتن به پارک، رفتن به مدرسه فرزندان، ترتیب دادن مهمانی‌های دو یا چند نفره، مشارکت در فعالیت‌های مذهبی، پیوستن به موسسات خیریه، پیوستن به گروه‌های همسایگی
تقدیراندیشی	داشتن دیدی تعیینی و جزمی	توکل کردن به خدا و ائمه اطهار (ع)، مسائل زندگی به مثابه آزمون الهی
مناسک گرای	توسل و عمل به شعائر مذهبی	نماز خواندن، وضو گرفتن، خواندن دعا و ادعیه به ویژه زیارت عاشورا، نذر کردن
فرزندمداری (تمرکز بر فرزندان)	حب فرزندان	محبت کردن به فرزند، دوست داشتن بیشتر فرزند نسبت به شوهر

تلاش برای موفقیت فرزندان	تلاش برای موفقیت تحصیلی و غیره فرزندان		
توجه به بهزیستی فرزندان	تلاش برای تأمین امکانات و وسایل رفاهی فرزندان		
تلاش برای جلب حمایت فرزندان	جلب حمایت فرزند پسر در برابر پدر، پسر به عنوان پُشت و حامی مادر		
گفتگوی منطقی	گوش دادن به یکدیگر، بیان انتظارات و ناراحتی‌های در زمان مناسب، سعی در برقراری ارتباط مؤثر، گفتگو درباره اتفاقات مهم روز به هنگام دیدن یکدیگر	استراتژی فعالانه	
کودک-همسران پیشین			
مقوله اصلی	زیرمقولات	مفهوم	
تطابق-یافتگی صوری	سازگاری ذهنی	فکر نکردن به وضعیتهای نامساعد	
		فراموشی، فکر نکردن به خاطرات گذشته	
		چشم پوشی، یک گوش در و یک گوش دروازه	
		بی اهمیت جلوه دادن مسائل نزد خود، بزرگ نکردن مسائل	
		توجه، عادی سازی، فرافکنی	
	سازگاری عینی	سکوت	
		گذشت، بخشودگی، عفو	
		تحمل کردن	
		صبرپیشگی	
		تلاش برای انجام صحیح نقش‌های محوله، تلاش برای تأمین خواسته‌های همسر، تلاش برای خوشحال کردن همسر	
		محبت کردن به شوهر (ولو ظاهری)، ابراز دوست داشتن، ابراز وابستگی به همسر	
		قناعت مالی، توقعات مالی مبتنی بر توانایی همسر، مدیریت مالی، کوتاه آمدن از برخی خواسته‌ها، سازگار کردن خواسته‌های خود با خواسته‌های شوهر	
		تنظیم فاصله (نرفتن به مکان‌های تنش زا، درگیر زندگی گذشته و حال همسر نشدن، قطع رابطه با افرادی که موردنظر همسر است)	
انزوا گریزی	کنشگری خارج از فضای خانه	رفتن به خیابان، تماس با دوستان و آشنایان، رفتن به پارک، رفتن به مدرسه فرزندان، ترتیب دادن مهمانی‌های دو یا چند نفره، مشارکت در فعالیت‌های مذهبی، پیوستن به موسسات خیریه، پیوستن به گروه‌های همسایگی	
تقدیراندیشی	داشتن دیدی تعیینی و جزمی	توکل کردن به خدا و ائمه اطهار (ع)، مسائل زندگی به مثابه آزمون الهی	
مناسک گرای	توسل و عمل به شعائر مذهبی	نماز خواندن، وضو گرفتن، خواندن دعا و ادعیه به ویژه زیارت عاشورا، نذر کردن	

فرزندمداری (تمرکز بر فرزندان)	حب فرزندان	محبت کردن به فرزند، دوست داشتن بیشتر فرزند نسبت به شوهر
	تلاش برای موفقیت فرزندان	تلاش برای موفقیت تحصیلی و غیره فرزندان
	توجه به به‌زیستی فرزندان	تلاش برای تأمین امکانات و وسایل رفاهی فرزندان
	تلاش برای جلب حمایت فرزندان	جلب حمایت فرزند پسر در برابر پدر، پسر به عنوان پشت و حامی مادر
گفتگوی منطقی	گفتگو کردن	گوش دادن به یکدیگر، بیان انتظارات و ناراحتی‌های در زمان مناسب، سعی در برقراری ارتباط مؤثر، گفتگو درباره اتفاقات مهم روز به هنگام دیدن یکدیگر

فصلنامه
استراتژی

می‌شوند. کودک-همسران یا نمی‌توانند شکست‌ها را پشت سر بگذارند یا در اثر گذشت زمانی، فشارهای زیادی را متحمل می‌گردند:

ما وقتی بحثی می‌شیم، دوس دارم دیگه فرداش با کسی صحبت نکنم. برم به گوشه بشینم. تا چند روز همینجوری هستم (کد ۲۷).

من دوست دارم که بیشتر تنها باشم و به جای تاریک، بخاطر همین با آدمای زیادی نیستم. از تنهایی بیشتر خوشم میاد (کد ۲۲).

بنابراین کودک-همسران تنهایی و انزوا را انتخاب می‌کنند اما این انتخاب از سر رضایت نیست بلکه از سر شکایت و نارضایتی است.

≠ پنهان‌کاری

بنا بر صحبت‌های کودک-همسران در فرهنگ مورد مطالعه، مسائلی که در زندگی پیش می‌آید، به نحوی تعبیر می‌شود که گویی کودک-همسران «مقصران همیشگی» موضوعات و مسائل زندگی زناشویی هستند و کسی مرد را مقصر نمی‌داند. این نوع نگرش باعث نوساناتی در میزان گزارش و گفتگو از مسائل زناشویی از سوی کودک-همسران می‌شود. بنا بر همین نگرش عمومی، باید گفت میزان همدلی با کودک-همسران بسیار پایین است، به همین دلیل آن‌ها تمایل دارند تا جایی که امکان دارد، مسائل برآمده از زندگی زناشویی‌شان مسکوت باقی بماند و از دیگران پنهان شود. آنان قانون نانوشته «حرف زن» و «آبروداری کن» را به شکلی کامل به اجرا درمی‌آورند. مفهوم «خبردار نکردن»، مفهومی است که در بین کودک-همسران نشانگر پنهان‌کاری یا پنهان‌سازی است. هر چند که این امر حاشیه امنی را برای شوهرانشان فراهم می‌سازد:

وقتی میزنه من کبود هم میشم ولی به خانوادم نمیگم. نمی‌شه که همه رو خبردار کنی. اگه بگم

الف) کودک-همسران

استراتژی‌های اتخاذ شده توسط گروه کودک-همسران، تحت عنوان دو مقوله اصلی استراتژی‌های منفعلانه و فعالانه مورد بحث قرار می‌گیرد.

۱. استراتژی‌های منفعلانه

استراتژی‌های منفعلانه شامل مقوله‌هایی چون انزوای پنهان‌کاری، نفرین کردن، گسست از دنیای واقعی و اعتصاب‌ها و سیاست‌های بی‌اثر می‌شود.

≠ انزوای پنهان‌کاری

انزوا به معنای گوشه‌نشینی و کناره‌جویی از مردم و خانه‌نشینی است (فرهنگ لغت دهخدا). کودک-همسران در مواجهه با مسائل و مشکلات زندگی خود، سعی می‌کنند در تنهایی خودشان باقی بمانند و از استراتژی انزوای پنهان‌کاری بهره می‌برند. بدین شکل که به خانه‌نشینی روی می‌آورند و روابط خود را با خانواده‌ها محدود می‌کنند؛ از سوی دیگر، از تعاملات اجتماعی کناره می‌گیرند و با دیگران ارتباط برقرار نمی‌کنند. این دسته از کودک-همسران، از تنهایی لذت بیشتری می‌برند و تنهایی را بر بودن با دیگران ترجیح می‌دهند. آن‌ها، تمایلی به حضور در میان جمع (مهمانی‌ها و دورهمی‌ها) ندارند.

آن‌ها با تنها ماندن، افکار منفی بیشتری را در ذهن می‌پروراند و یک موقعیت تنش‌زای زندگی را به سایر موقعیت‌های زندگی تسری می‌دهند. آن‌ها در تنهایی به این می‌اندیشند که بدبخت‌ترین آدم در این کره خاکی هستند که هیچکس مثل آن‌ها نیست. با تجربه بیشتر از تنهایی، خواه ناخواه احساس بی‌کسی نیز می‌کنند. تنهایی و انزوای پنهان‌کاری باعث تقویت افکار و تصورات مخرب قوی می‌شود که نه تنها بهبود استراتژی‌ها را در پی ندارد بلکه آن را به شکل منفی‌تری به منصه ظهور می‌رساند. آن‌ها به «خودگفتگوی» رجوع می‌کنند و وقایع ناگوار زندگی را به شکلی ناگوارتر با خود مرور می‌کنند و با گریه کردن در تنهایی خود، فشار روانی بیشتری را متحمل

نمی‌خواهند حرف‌ها، پیش دیگران بیش از کسانی که رازهای زندگی را بازگو کرده‌ای فاش گردد (کد ۱).

بدین ترتیب، برخی از کودک-همسران مزایای پنهان‌کاری را بیش از معایب «خبردار کردن» دانسته و سعی می‌کنند مسائل زندگی زناشویی خویش را از خانواده خود، خانواده شوهر، دوستان و همسایگان و سایرین پنهان سازند. بدین طریق حریم زندگی خویش را حفظ نمایند.

≠ نفرین کردن

یکی دیگر از استراتژی‌های منفعلانه کودک-همسران «نفرین کردن» است که بیشتر از روی ناچاری و استیصال به این استراتژی روی می‌آورند. نفرین به معنای دعاست اما نه دعای خیر بلکه دعای شر. برخی از آنان در درجه اول، خانواده خودشان را نفرین می‌کنند، چرا که پایه اول این بدبختی را آنان بنیان نهادند:

از مامان بابامم دلگیرم. بعضی وقتا شده که اونارو هم نفرین کنم. ولی باز هرچی باشه پدر و مادرن. شاید فکر می‌کردن که اینجوری به صلاح منه (کد ۳۰).

همان طوری که از گفته فوق برمی‌آید، آنان با وجود دلگیر بودن، به حکم فرزندی و والد بودن، سعی می‌کنند خود را آرام سازند و از پدر و مادرشان دل شکسته نگردند. علاوه بر خانواده خاستگاه، کودک-همسران در آرزوی مرگ شوهر، والدینش، یا آرزوی بدبختی و ناکامی برای آن‌ها نیز هستند:

از خدا می‌خوام که با ماشینش از جاده پرت بشه بیرون [شوهر]... ماشینش بسوزه حتی لاشش دست خانواده‌اش نرسه. بره بمیره (کد ۳۴).

مادرشوهرم و پدرشوهرم خیلی اذیتم می‌کنن. همیشه شوهرمو ازم دور نگه می‌دارن. منم خوب نفرین می‌کنم دیگه. میگم ایشالله یکی شون بمیرن که یکی دیگه تنها بمونه. اینجوری اونام از هم دور میشن (کد ۳۸).

همانطوری که از گفته‌های مشارکت‌کنندگان فوق مشخص است، گاهی استراتژی نفرین کردن به صورت پنهانی صورت می‌گیرد. اما زمانی که کاربرد استراتژی مذکور به شکلی آشکار و رو در رو صورت می‌پذیرد، اثرات منفی از خود به جای می‌گذارد؛ بدین معنا که فرد مقابل به صورت شدیدتری واکنش یا عکس‌العمل نشان می‌دهد:

یه بار اینقد محکم به کمرم لگد زد که گفتم دیگه کمرم شکست. همونجا بهش گفتم ایشالله پات یه جوری بشکنه که دیگه نتونی روش راه بری. نتونی

فایده‌ش چیه. میگن حتماً من کاری کردم که اون منو زده. میگن حتماً به حرفش نکردم (کد ۸).

براساس اظهارات برخی از کودک-همسران، می‌توان گفت که آنان تصویر ضعیفی که از حمایت اطرافیان در ذهن دارند، چرا که بر این باورند که در صورت بازگو کردن مسائل و مشکلات زندگی به دیگران (خانواده خاستگاه یا خانواده شوهر و غیره) فایده و نتایج مطلوبی بدست نخواهد آمد. حتی به احتمال زیاد آنان به عنوان متهمان و مقصران اصلی قلمداد شده و مورد شماتت و سرزنش قرار می‌گیرند:

مامانم همیشه میگه تو مقصری. سر یه چیز ساده هم که بفهمه میگه تو مقصر بودی. وقتی می‌بینی که همیشه در هر شرایطی اونا تورو گناهکار می‌دونن، تورو تقصیرکار می‌دونن میگی نگم بهتره (کد ۱۸).

هر چند که از نظر شرایط فرهنگی جامعه ایرانی انتظار نمی‌رود که کودک-همسران مسائل برخاسته از زندگی زناشویی‌شان را با خانواده شوهر در میان بگذارند، اما از نگاه خانواده شوهر نیز مقصر همیشگی، کودک-عروسان هستند:

خاشم^۱ می‌گفت که تو یه کاری می‌کنی که پسر من اینجوری رفتار می‌کنه. بجای اینکه بگن اون بد بوده میگن دختر بد بود (کد ۳۳).

بیشتر هوای پسرشون دارن. همیشه میگن تو کاری نکن که اون تورو بزنه. میگن تو بزبون زدی که اون تورو زد (کد ۱۳).

علاوه بر این، کودک-همسران بنا بر عوامل دیگری نیز، مسائل و مشکلات زندگی‌شان را از دیگر نزدیکان مانند خانواده خودشان و خانواده شوهرانشان، پنهان می‌سازند؛ برای مثال، برخی از کودک-همسران ابراز داشته‌اند که دلیل پوشیدگی و پنهان‌سازی این بوده که مادرانشان به دلیل شرایط نامساعد زندگی دخترانشان، غصه نخورند (کد ۳۲) یا بازگو کردن و گزارش دادن در باب مسائل زندگی خصوصی، منجر به از هم‌پاشیدگی زندگی زناشویی به دلیل دخالت‌های اطرافیان می‌شوند و اصطلاحاً از «کیش‌دار شدن» مسائل جلوگیری به عمل آورند (کد ۳۷) یا اینکه باعث ایجاد «دلخوری» شوند (کد ۱۰). کودک-همسران علاوه بر اینکه مسائل زندگی زناشویی را از خانواده‌ها پنهان می‌کنند، با دیگران مانند دوستان یا همسایگان یا خویشان نیز مسائل را طرح و بازگو نمی‌کنند. دلیل این امر از این باب نیست که متهم به مقصر بودن یا گناهکاری شوند، بلکه از این جهت است که می‌خواهند زندگی زناشویی خود را «خوب» و «روبه راه» جلوه دهند. حتی اگر این «خوب» بودن غیرواقعی و بیش از یک فانتزی نباشد (کد ۱۸) یا اینکه

وقتی خیلی فشار بیاد روم، منم می‌زنمش. ولی زدن من نبود نمی‌کنه. اینجوری وحشی‌ترم میشه (کد ۲۵). اگه اون به کاری کنه که من ناراحت بشم یا استرس بکشم منم سعی می‌کنم که به جای دیگه به جور دیگه همون استرس و غصه رو به جونش بندازم (کد ۲۶).

استراتژی دیگر برخی از کودک-همسران، «لجبازی کردن» است. کودک-همسران برای اینکه فرد مقابل (که عمدتاً شوهر است) به انجام کار موردنظر خود راضی کنند، به صورت لجبازانه یا روی نظرات خود پافشاری می‌کنند یا با نظرات و عقاید فرد مقابل مخالفت می‌کنند. گاهی نیز کودک-همسر به شکلی دقیق، عکس کارهایی را انجام می‌دهد که شوهر از وی انتظار دارد:

اون میگه بیا بریم خونه ما، من میگم نه نمیشه. یا میگه بیا بریم خونه مامانم من میگم نه باید بریم خونه مامان من. میگه امشب این غذا رو درست کن من به غذای دیگه درست میکنم. میگه فلان مانتو رو بپوش دکمه‌هاش باز میشه، من دقیقاً همون مانتو رو می‌پوشم و از این جور کارا (کد ۲۴).

آن‌ها دلیل‌گزینش استراتژی لجبازی را به پایین بودن سن‌شان ربط می‌دهند (کد ۲۴). در واقع آن‌ها لجبازی را یک ویژگی «کودکانه» توصیف می‌کنند. به همین دلیل بر این باورند که اگر آن‌ها در سنین بالاتری ازدواج می‌کردند، ویژگی مذکور در آن‌ها از میان می‌رفت یا کمرنگ‌تر می‌شد. علاوه بر این، برخی از کودک-همسران با «قهر کردن» (کدهای ۹ و ۴۱) و «غذا نخوردن» و «گرسنگی دادن به خود» (کدهای ۳۳ و ۳۵) با مسائل روبرو می‌شوند.

۲. استراتژی‌های فعالانه

استراتژی‌های فعالانه شامل تحریم آمیزش جنسی، خیانت، جلسه گذاشتن، خودکشی، خودزنی، تصمیم و اقدام به فرزندآوری، خشونت علیه فرزندان و رجوع به مشاور می‌شود.

≠ تحریم آمیزش جنسی

یکی از استراتژی‌های رایج و پرتکرار در بین کودک-همسران، امتناع و ممانعت از برقراری رابطه جنسی از سوی شوهر است. آن‌ها با جدا کردن اتاق خواب (کد ۱، ۱۸، ۲۹ و ۴۱)، جدا کردن تختخواب (کد ۳۸ و ۱۷)، ننشستن در کنار شوهر و ممانعت از نزدیکی شوهر (غالب مشارکت‌کنندگان به این مقوله اشاره کرده‌اند) استراتژی مذکور را عملی می‌کنند. نکته درخورد توجه این است که تحریم آمیزش جنسی و به عبارت دقیق‌تر تمایل و تهدید به تحریم آمیزش، نه تنها مانعی برای وقوع آن

اصلاً پاتو تکون بدی. به حق حضرت فاطمه ویلچری بشی. ایشالله مامانت تو رو لگن بگیره. اونم بیشتر عصبی شد (کد ۲۰).

بدین ترتیب، استراتژی نفرین اگر به صورت پنهانی صورت گیرد، شاید برای کودک-همسران آرامش روحی به ارمغان آورد، اما ابراز آن به شکلی آشکار اثرات نامطلوبی از خود برجای می‌گذارد.

≠ گسست از دنیای واقعی

برخی از کودک-همسران اذعان نموده‌اند که بعد از برخورد و مواجهه با مسئله‌ای در زندگی، سعی می‌کنند خود را از دنیای واقعی جدا کنند. این جدایی یا با حضور در شبکه‌های اجتماعی موبایل محور صورت می‌گیرد (مانند حضور در کانال‌های تلگرامی) یا گوش دادن به موسیقی یا بازی با نرم‌افزارهای موبایلی:

من تو اینجور وقتا، آهنگ زیاد گوش میدم (کد ۳۷). این دسته از کودک-همسران، معمولاً با استفاده از هدفون، یک موسیقی تکراری را با صدای بلند گوش می‌دهند تا اینکه ذهنشان به صورت کامل درگیر ترانه شود (کد ۲۱). بنا بر گفته‌های کودک-همسرانی که گوش دادن به موسیقی را به عنوان استراتژی خود انتخاب می‌کنند، موسیقی‌های آرام برایشان مایه آرامش نیست و باعث می‌شود که غمگین‌تر یا افسرده‌تر شوند اما موسیقی‌هایی با ریتم تند، استقامت آن‌ها را افزایش می‌دهد و منجر می‌شود که ذهنشان سریع‌تر از موضوعات موردنظرشان به فضا و متن موسیقی پرش کند یا اینکه ممکن است با بازی‌های موجود در گوشی خود را از دنیای پرتنش واقعی دور سازند (کد ۱۵).

≠ اعتصاب‌ها و سیاست‌های بی‌اثر

برخی از کودک-همسران، از استراتژی‌هایی نام برده‌اند که بنا بر عقیده خودشان متناسب با سن آن‌هاست نه متناسب با موقعیت و جایگاه‌شان. به عبارت دیگر آن‌ها توان و دانش به کارگیری سیاست‌های زنانه که نشانگر جایگاه آن‌هاست را ندارند بلکه براساس موقعیت سنی دست به واکنش می‌زنند. واکنش، در واقع یک عکس‌العمل هیجانی و اولیه است که در لحظه صورت می‌گیرد. مقوله فوق شامل چهار زیرمقوله تحت عناوین «تلافی کردن»، «لجبازی کردن»، «قهر کردن» و «گرسنگی دادن به خود» است.

برخی از کودک-همسران از استراتژی مقابله به مثل و شگردی تلافی‌جویانه استفاده می‌کنند. آنان بر این باور هستند که باید عین رفتار مرد را تلافی کرد و اجازه ندهند که شوهر از راهبرد «بزن در رویی» بهره ببرد:

نکرده است و عواطف و احساسات مورد نیازشان را از سوی شوهرانشان دریافت نمی‌کنند.^۱

≠ خودزنی

خودزنی^۲ نوعی آسیب‌رساندن به خود است که برخی از کودک-همسران به صورت آگاهانه و گاهی هدفمند این کار را انجام می‌دهند. هدفمند از این جهت که گاهی کودک-همسر برای رسیدن به یک هدف عینی، اقدام به خودزنی می‌کند. در این مواقع، خودزنی در عین حال که نوعی خودتنبیهی است، نوعی خودتشویقی نیز هست؛ بدین معنا که کودک-همسران به جهت اینکه از خشونت‌ها به‌ویژه خشونت‌های فیزیکی شوهرانشان در امان بمانند و نوعی حس دلسوزی را در فرد زنده کنند که وی را به باد کتک نگیرد، خودشان را می‌زنند. آن‌ها بر این باورند که با خودزنی درد کمتری را متحمل می‌شوند تا اینکه شوهرانشان آن‌ها را بزنند. در واقع به سبب تقلیل میزان درد در اثر خودزنی، نوعی خودتشویقی به حساب می‌آید:

شوهرم وقتی میزنه خیلی بد میزنه. دستاش خیلی سنگینه. وقتی دعوا میشه اون که یکی دو بار سیلی زد یا مشت زد من خودمو میزنم. خودم بزنم دردش کمتره تا اون بزنه (کد ۱۵).

برخی از کودک-همسران نیز در تنهایی خودشان و به دور از چشم دیگران، استراتژی خودزنی را برمی‌گزینند. در این مواقع، خودزنی به صورت آگاهانه و در اثر فشارهای روحی-روانی صورت می‌گیرد و هدفی جز آرام کردن خویش ندارد:

یه بار اینقد بازومو گاز گرفته بودم که رد دندونام مونده بود. نمی‌داشتم هم شوهرم بفهمه. می‌گفت نگاه کن دختره دیوونه س اینکارا رو می‌کنه (کد ۴۱).

در نمونه اول، مشارکت‌کننده با خودزنی به نوعی از شوهرش درخواست کمک و رهایی از تنش را طلب می‌کند اما مشارکت‌کننده دوم سعی می‌کند رفتار خودزنی خود را از چشم دیگر ببوشاند. او به دلیل داغ ننگ دیوانگی، به صورت پنهانی اما آگاهانه به خود آسیب می‌رساند. شاید دلیل رفتار وی، به تجربه کودک-مطلقگی نیز برگردد. وی می‌ترسد که شوهرش با دیدن رفتار خودزنی، به شوهر قبلی حق بدهد که از وی جدا شده است (کد ۴۱).

≠ تصمیم و اقدام به فرزندآوری

خانواده نادیده گرفته شد و به شوهرش گزارش نشد و زندگی‌شان کماکان ادامه داشت. وی خشونت جنسی شدیدی را از سوی شوهرش تجربه میکرد و نمی‌توانست دلیل فوق را برای خانواده‌اش بازگو کند. خانواده نیز با اذعان به ویژگی‌های دیگر شوهر مانند معاندن‌بودن، داشتن شغل ثابت و... اقدام به طلاق را غیرمنطقی و بی‌عقلی می‌دانستند.

2 self-harm

نیست، بلکه کودک-همسران در این موارد خشونت بیشتری را تجربه می‌کنند (کد ۷). در برخی از موارد، موفقیت‌آمیز بودن تحریم آمیزش جنسی، خود را در مسائل دیگری به نمایش می‌گذارد.

≠ خیانت

خیانت به معنای عهدشکنی و پایبند نبودن به تعهدات زندگی زناشویی است. مقوله مذکور شامل زیرمقوله‌های پیام دادن یا تماس تلفنی با شخص سوم، تماس حضوری با شخص سوم و و رابط پیشرفته با شخص سوم می‌شود که از عهدشکنی‌های سطح ابتدایی تا عهدشکنی‌های سطح پیشرفته قابل تقسیم است. برخی از کودک-همسران علاقه زیاد خود به داشتن تجربه عشقی را ابراز داشته‌اند. آنان اذعان داشته‌اند که ازدواج بدون عشق را تجربه کرده‌اند که با آنچه در ذهن خود قبل از ازدواج داشته‌اند به شدت متفاوت است. برخی از آنان برای کسب این تجربه به روابط عاطفی یا بعضاً جنسی خارج از ازدواج روی می‌آورند. یک سطح از خیانت در میان کودک-همسران که می‌توان آن را «خیانت مجازی» نامید با گسترش رسانه‌های ارتباطی خود را نشان می‌دهد. در واقع، برخی از کودک-همسران جهت کسب آرامش عاطفی به دادن پیامک یا تماس تلفنی با شخص سوم اکتفا می‌کنند (کدهای ۱۲ و ۱۰). برخی از آنان، تماس‌های حضوری نیز برقرار می‌کنند و تنها با معاشقه سعی در آرام کردن خود دارند (کد ۸، ۲۱، ۲۵، ۳۳ و ۴۱). اما تعداد کسانی که روابط فراهمیری پیشرفته (خیانت جنسی) دارند بسیار اندک است (دو نفر از مشارکت‌کنندگان کودک-همسر). این تعداد اندک، اغلب همسر کسانی هستند که از طرف مقابل نیز خیانت را مشاهده نموده‌اند. این افراد ترس زیادی را نیز از برقراری روابط جنسی پیشرفته تجربه می‌کنند و دائم این اضطراب را دارند که کسی از این رابطه باخبر نشود (کد ۴).

با وجود حس گناه یا شرم در کودک-همسرانی که خیانت می‌کنند (این احساس در هر سطحی قابل مشاهده است حتی کودک-همسرانی که از نظر ذهنی به شخص سومی فکر می‌کنند)، باید گفت این خیانت‌ها «اتفاقی» نیست بلکه شروع خیانت به همراه تداوم و ادامه خیانت است. ضمن اینکه اتفاق بر مبنای مفهومی تنها می‌تواند یک بار اتفاق بیفتد، آن‌ها به خیانت ادامه می‌دهند چرا که از نظر آنان شرایط زندگی‌شان تغییری

۱ در میان مشارکت‌کنندگان، یکی از آنان اذعان کرده بود که صرفاً برای جلب رضایت والدینش برای گرفتن طلاق، اقدام به خیانت کرده است. او از شخص سوم خواسته بود که در ساعت معینی که مادرش برمی‌گردد در حیاط خانه‌شان حضور یابد. او با وجود تمایل و رغبت درونی برای پایان دادن به زندگی مشترک، از سوی خانواده با مخالفت روبرو شده بود و با این کار درصدد بود تا خانواده‌اش را راضی کند. هر چند که وی اذعان داشت این اقدامش نیز از سوی

ندادن یا محروم کردن از بازی. بدین ترتیب آن‌ها با حذف عنصری مثبت یا وارد ساختن عنصری منفی فرزندان را آزار می‌دهند:

شوهرم خیلی بچه‌هارو دوست داره. وقتایی که بحثی باشییم، برای اینکه اونو زجر بدم، کارای بچه‌هارو انجام نمی‌دادم (کد ۲۹).

از پس شوهره که برنمیام ولی حسابی این بچه رو میزنم. دلم بعدش براش می‌سوزه. تو اون لحظه دیگه چیزی حالیم همیشه (کد ۱).

حالت دوم، بدین صورت است که کودک-همسران برای کاهش فشارهای روحی-روانی خودشان که بیشتر در اثر نقش‌ها و مسئولیت‌های مختلف زندگی است، کودکان را آزار می‌دهند. در این حالت، بیشتر فرزندان را کتک می‌زنند. به عبارت خشونت جسمانی^۶ اعمال می‌نمایند:

من بچه‌مو خیلی می‌زنم. یه بار با شوهرم دعوا مون شده بود. خاشم اومده میگه تو چرا پسرمو اذیت می‌کنی. وقتی که رفت اینقدر این بچه رو زدم که پشت پاهاش کبود شده بود. بعد خاشمو نفرین می‌کردم که اون باعث شده بود بچه‌ام اینجوری گرز بخوره (کد ۶).

مشارکت‌کننده فوق، عصبانیت منتج شده از روابط تنش‌زا با مادر شوهر را بر سر فرزند دو ساله‌اش خالی می‌کند. هرچند که آن‌ها بعد از کسب آرامش، از این کار پشیمان می‌شوند. اما پشیمانی آن‌ها ثمرهٔ چندانی ندارد؛ چرا که از یک سو کودکان از رفتار قبل از پشیمانی کودک-مادر اذیت شده‌اند و از سوی دیگر پشیمانی کودک-مادر از رفتارهای خشونت‌آمیز بعدی نیز پیشگیری به عمل نمی‌آورد بلکه این فرزندان بارها و بارها مورد اذیت و آزار قرار می‌گیرند.

جلسه گذاشتن ≠

«جلسه گذاشتن» به معنای رجوع به اقوام برای حل اختلافات زناشویی است. کودک-همسران، در ابتدای امر از استراتژی مذکور استفاده نمی‌کنند. برخی از آنان با گذشت زمان بدین نتیجه می‌رسند که استراتژی‌های پنهان‌کاری و... کارساز نبوده و باید از استراتژی‌های دیگری بهره گرفت. یکی از این موارد که در فرهنگ مورد مطالعه در پژوهش حاضر نیز به کرات مشاهده شده، رجوع به اقوام و خویشاوندان کودک-همسر و شوهر برای حل مشکلات و اختلافات است. خویشاوندان در این فرایند، نقش داوران را بازی می‌کنند:

برخی از کودک-همسران قبل از داشتن فرزند، بر این باور هستند که فرزند عامل مثبتی در بهبود روابط زناشویی است که منجر به افزایش احساس مسئولیت، شیرینی زندگی، بهبود رابطه با خانواده همسر، کاهش وابستگی زوجین به خانواده‌ها، کاهش دعوا و هدفمند شدن زندگی می‌شود. به همین دلیل، برخی از کودک-همسران در برابر مسائل زندگی، تصمیم می‌گیرند که صاحب فرزند شوند؛ هرچند که در این تصمیم‌گیری، گفته‌ها و عقاید دیگران بسیار مؤثر هستند. اطرافیان، کودک-همسر را به این باور می‌رسانند که فرزند شیرینی زندگی و از بین برندهٔ تلخی‌هاست هم‌چنین، مرد با داشتن فرزند، مسئولیت‌پذیرتر شده و به زندگی زناشویی زنجیر می‌گردد. این تصمیم در بین کسانی که مشکلات زندگی زناشویی‌شان به بیرون از فضای خصوصی خانه نفوذ کرده باشد، بیشتر اتخاذ می‌گردد:

خاشم می‌گفت یه بچه بیارین زندگیتون خوب میشه. مرد باید زنجیر بشه. همه اینو می‌گفتن. ما هم زود بچه‌دار شدیم (کد ۲۹).

تصمیم و اقدام به فرزندآوری، به عنوان یک استراتژی موقتی، یک‌باره و یا نهایتاً دو یا سه‌باره قابلیت اجرایی دارد. هرچند که آوردن فرزند تأثیری بر سربه راه کردن شوهران ندارد اما کودک-همسران را درگیر فرایند پرورش و تربیت فرزند می‌کند (کد ۱۹).

اعمال خشونت بر فرزندان ≠

برخی از کودک-همسران از استراتژی اعمال خشونت استفاده می‌کنند که به شکل‌های مختلف خود را به نمایش می‌گذارد. گاهی فرد مقابل برای اعمال خشونت، مرد (شوهر) بوده [در واقع مقابله به مثل می‌کنند] و گاهی نیز کودکان (فرزند). در اینجا، «عامل خشونت»^۱ مادر و «قربانی»^۲ نیز کودکان هستند. کودک-مادران به دو دلیل برای فرزندان‌شان تولید رنج می‌کنند، نخست اینکه موجبات آزار روحی و روانی شوهرانشان را فراهم آورند؛ بنابراین نیت آن‌ها صدمه زدن به کودک نیست (خشونت خصمانه^۳ نیست) بلکه وارد ساختن آسیب روحی به شوهر است و از کودکان به عنوان ابزار^۴ استفاده می‌نمایند. در این حالت، ممکن است آسیب به وجود آید ولی نیت آسیب‌رساندن نیست، بلکه آسیب در نتیجه رفتار به وجود می‌آید. خشونت‌هایی که در این حالت اعمال می‌شود بیشتر حول «بی‌توجهی»^۵ به تغذیه و بهداشت کودک می‌چرخد. مثلاً اعمال خشونت‌هایی با بار منفی مانند عدم تعویض پوشک نوزاد، عدم حمام بردن و عدم تعویض لباس خیس یا گاهی با حذف عمدانهٔ یک عامل مثبت مانند شیر

4 Instrumental
5 neglect
6 physical abuse

1 perpetrator
2 victim
3 Hostile

≠ مراجعه به مشاور

مراجعه به مشاور، گام نهایی و استراتژی پایانی برای پایان دادن به یک زندگی دشوار است. همان‌گونه که در بحث مربوط به کودک-مطلقگی به عنوان یکی از پیامدهای ناگوار ازدواج در دوران کودکی تشریح خواهد شد، کسانی که دادخواست طلاق داده‌اند و قصد دریافت اجازه شوهر جهت «نخ‌کندن» و پذیرش طلاق دارند، به شکلی اجباری از این استراتژی بهره می‌برند. هرچند که رسیدن به این مرحله از نظر مردان به معنای به پایان رسیدن زندگی است اما کودک-همسران امیدوارند که رجوع اجباری به مشاور بتواند زندگی آن‌ها را نجات دهد.

ب) کودک-همسران پیشین

با تحلیل مصاحبه‌های انجام شده با گروه کودک-همسران پیشین مقولات اصلی تحت عنوان استراتژی‌های فعالانه و غیرفعالانه بدست آمد که نمایانگر استراتژی‌های آنان در برابر مسائل و مشکلات زندگی زناشویی است.

۱. استراتژی‌های منفعلانه

در استراتژی‌های انفعالی فرد به هنگام برخورد با مسائل برخاسته از زندگی زناشویی، بی‌فایده دانستن اقدام یا دلیل تراشی برای رفتار همسر، به نوعی آن را توجیه می‌کند و صورت مسئله را حداقل به صورت موقت پاک می‌کند. استراتژی‌های منفعلانه‌ای که گروه کودک-همسران پیشین به کار می‌بندند شامل تطابق‌یافتگی صوری، انزواگریزی، تقدیراندیشی، مناسک‌گرایی و فرزندمداری می‌شود.

≠ تطابق‌یافتگی صوری

بنا بر اظهارات کودک-همسران پیشین، باید گفت آنان برای مواجهه با مسائل و مشکلات برخاسته از زندگی زناشویی، درصدد برمی‌آیند تا خود را با شرایط منطبق و سازگار نمایند. مقوله مذکور شامل دو زیرمقوله سازگاری ذهنی و سازگاری عینی می‌شود.

سازگاری ذهنی بدین معناست که برخی از کودک-همسران پیشین، چنان که نتوانند واقعیت‌های زندگی را در سطح عینی تغییر دهند، تلاش می‌کنند از لحاظ ذهنی، نوع نگاهشان به مسائل را تغییر دهند و به نحوی از نظر ذهنی با آن کنار بیایند. آنان سعی می‌کنند با فکر نکردن و عدم مشغولیت ذهنی به موضوعات بغرنج، بی‌اهمیت جلوه دادن مسائل نزد خود، بزرگ نکردن مسائل، فراموشی و چشم‌پوشی کردن، سازگاری ذهنی با شرایط را برای خود به ارمغان آورند:

من که زیاد بهش فکر نمی‌کنم. هی پیام فکر کنم که خوب زود ازدواج کردم، زود بچه‌دار شدم، زود درگیر مادرشوهر و هزار کوفت و زهرمار دیگه شدم. تهش چی. خودم داغون میشم (کد ۵۳).

تا دو سال ما همین‌طور اختلاف داشتیم. آخه ما باز می‌اومدیم باز دوباره بحثمون می‌شد. خیلی مثلاً تفاهمه! تفاهته چیه؟ همون که باید زن و شوهر باهم داشته باشن، اصلاً نداشتیم. باز جلسه می‌داشتیم. ریش سفیدا و بزرگا می‌اومدن می‌گفتن که شما خوب باشین و اینا (کد ۲۸).

≠ فکر و اقدام به خودکشی

خودکشی رفتار پیچیده‌ای است که در برگیرنده تمایل و فکر خودکشی تا اقدام به خودکشی منجر به مرگ است. کودک-همسران به دلیل آستانه تحمل پایین نسبت به مسائل و مشکلات زندگی که بیشتر برحسب توان بزرگسالان قابل تعریف است، به خودکشی «فکر» می‌کنند. برخی از آن‌ها به شدت در فکر خودکشی هستند. به نظر آنان، تنها چاره خلاصی از زندگی مشترک و مسائل آن و پایان دادن به زندگی زناشویی ناخواسته، خلاص کردن خود از آن است. «در فکر خودکشی بودن» یا «تداوم فکر خودکشی» در بین کسانی بیشتر است که «افسردگی» را نیز تجربه کرده‌اند یا از طریق کاربست استراتژی‌های دیگر، به نتیجه مطلوب دست نمی‌یابند یا از سوی خانواده جهت اخذ طلاق، حمایتی را دریافت نمی‌کنند (احساس بی‌پناهی و حامی نداشتن):

من رفتم به مامانم گفتم من نمی‌خوام اونو. مامانم گفته شوهرته. بهش عادت می‌کنی. وقتی اومدم خونه خیلی فکر کردم که خودکشی کنم. از اون موقع دیگه به مامانم چیزی نمی‌گم. حرفاش برام تکراری شده. وقتی بمیرم دیگه کلاً خلاص می‌شم (کد ۷).

برخی از مشارکت‌کنندگان حتی به زمان انجام، ابزار و آلات اقدام به خودکشی، اقدامات قبل از خودکشی مانند نوشتن نامه و غیره نیز فکر می‌کنند (کد ۲). با وجود اینکه تقریباً تفکر به خودکشی توسط تمامی مشارکت‌کنندگان اظهار شد، اما تنها تعدادی از آن‌ها به این کار اقدام کرده‌اند که اقدامات آن‌ها ناموفق بوده است (کد ۴۰). اقدام به خودکشی، در میان کودک-همسرانی که از طریق سنت آلیش پدلو (رسم عوض-بدل) ازدواج کرده بودند، بیشتر عنوان شد. چرا که آن‌ها نمی‌توانستند طلاق بگیرند و در صورت اقدام به طلاق زندگی برادرشان نیز از هم می‌پاشید (کد ۲۴). کودک-همسران براساس تصورات خودشان، فکر می‌کنند که خودکشی راهی است برای «رهایی»، رهایی از «مصائب زندگانی که باید برای بزرگسالان باشد نه آنان»؛ چرا که از نظر آنان، هیچ چیزی نمی‌تواند بهتر شود و استراتژی دیگری جز خودکشی به ذهن خطور نمی‌کند. کودک-همسران فکر می‌کنند که با خودکشی کردن بر حیات خود تسلط می‌یابند و زندگی خوبی را در دنیای دیگر شروع خواهند کرد.

آنان بر این اعتقادند که با سکوت کردن، آرامش بیشتری دارند و هرچه بیشتر زبان بگشایند، کارها را خرابتر می‌کنند. این پدیده عمدتاً «بی‌قدرتی» و «فقدان قدرت دفاع» کودک-همسران پیشین را به نمایش می‌گذارد:

من بیشتر وقتها حرف نمی‌زنم. وقتی یکی اون بگه یکی من بگم که دیگه سنگ رو سنگ بند نمیشه. وقتی هم که حرف می‌زدیم فقط خودم جوش می‌کردم اون اصلاً انگار نمی‌شنید (کد ۷۷).

کودک-همسران پیشین، سکوت را می‌پذیرند چون دیگران از آن‌ها چنین انتظاری دارند:

اگه خوب چیزی بگی، می‌گن رو حرف شوهرش حرف می‌زنه. فلانی فکر می‌کنه شوهرش خاله است^۳. کلاً اینجاها یه جوریه که می‌گن نمیشه که زن با مردش یکی به دو کنه. وقتی که مردی تورو تکلیف کرد^۴ باید گوش بدی. خاشم می‌گه این اینقدر گیر به این نده که کجا میره یا نمیره. خب مرد نمیشه که همیشه تو خونه بمونه. میره بیرون. زن که نیست که تو خونه بتونی نگهش داری (کد ۷۴).

استراتژی دیگر جهت تطابق یافتگی عینی، «بخشش» و «گذشت»^۵ است. گذشت در زندگی به عنوان یک خصیصه انسانی چه برای زنان و چه برای مردان ضروری است. اما در طول زندگی مشترکی که در سنین پایین برای آنان آغاز شده است، کودک-همسران هستند که «گذشت» می‌کنند. بخشودگی، مقوله‌ای مهم برای فراموش کردن مشکلات زندگی است و منجر به افزایش تحمل شخص در رویارویی با و فائق آمدن بر پیامدهای زندگی در دوران کودکی می‌شود. آن‌ها برخلاف کودک-همسران، نه تنها برای مسائل جزئی و به قولی پیش پا افتاده زندگی گذشت می‌کنند، حتی برای مسائل اساسی‌تر نیز می‌بخشند و از وقایع می‌گذرند. شاید بدین دلیل که چاره‌ای جز ادامه زندگی و به تعبیری «سوختن و ساختن» در زندگی ندارند:

وقتی دیدم با دخترا میره و میاد، گفت شاید داره با من لجبازی می‌کنه. گفتم ایندفعه رو ازش بیخشم. خوب من الان ازش طلاق بگیرم، کجا برم اصلاً کجارو دارم که برم. برم سر بار بابام بشم (کد ۴۳).

جالب توجه آن است که برخی از کودک-همسران پیشین که تجربه خیانت از شوهرانشان را داشتند، از آن‌ها می‌گذرند و بدین امید هستند که شوهرانشان صرفاً با دختران نامحرم دوست باشد

فکر و خیال برای آدم سم. همین‌ها خرابه. منم همش فکر می‌کردم که چقدر بدبختم. ولی الان نه. الان می‌گم چنین غصه‌هایی نخورم. می‌گم فراموش کنم بهتره (کد ۶۱).

این دسته از کودک-همسران پیشین برای اینکه درگیری فکری با مسائل و وضعیت‌های نامساعد زندگی زناشویی نداشته باشند، سعی می‌کنند که مسائل و موضوعات را پیش خود کم‌اهمیت یا بی‌اهمیت جلوه دهند.

من اینجوری بودم که اگه مثلاً خسورم^۱ بهم یه چیزی می‌گفت شاید تا یک ماه فکرم مشغول بود. ولی الان نه. یه چیزی هم بهم بگن می‌گم به درک. یه گوش رو در می‌کنم یه گوش رو دروازه. چشممو می‌بندم (کد ۵۶).

برخی از کودک-همسران پیشین نیز سعی می‌کنند شرایط زندگی را در سطح عینی تغییر دهند. آن‌ها برای ایجاد این تغییرات عینی، بیشتر از خودشان مایه می‌گذارند و استراتژی‌هایی چون سکوت، گذشت و بخشش شوهر و خانواده‌اش، تحمل کردن، صبرپیشگی، تلاش برای انجام صحیح نقش‌های محوله، تلاش برای تأمین خواسته‌های همسر و خوشحال کردن وی، محبت کردن به شوهر (ولو ظاهری)، قناعت مالی و کاهش توقعات مالی مبتنی بر توانایی همسر، مدیریت مالی، کوتاه آمدن از برخی خواسته‌ها، سازگار کردن خواسته‌های خود با خواسته‌های شوهر و تنظیم فاصله را پیشه می‌کنند.

استراتژی «سکوت»^۲ به معنای نبود صداست. صدایی که شنیده نمی‌شود. کودک-همسران پیشین استراتژی سکوت را برمی‌گزینند، چرا که از نظر آنان گوش‌های شنیدن صدایشان وجود ندارد. اما این سکوت نشانه و علامت رضا نیست. سکوت علامت نارضایتی است اما پیام نارضایتی آنان با سکوت توسط فرد مقابل دریافت نمی‌شود. با این حال، آنان برخلاف کودک-همسران استراتژی مقابله با مسائل زندگی را در سکوت جستجو می‌کنند. به نظر آن‌ها این شیوه‌ها زودتر مسائل را فیصله می‌دهد. شاید هم آنان مسائل موجود در زندگی را امری عادی می‌پندارند و به عنوان بخشی از سرنوشت روزمره خود پذیرفته‌اند. یافته‌ها حاکی از آن است که، سکوت معمول‌ترین و رایج‌ترین استراتژی کودک-همسران پیشین است. یک زن هنگامی سکوت می‌کند که دردهای نهفته در دلش بسیار عمیق است اما آنها به دلیل بی‌تأثیری صحبت کردن و زبان به اعتراض گشودن و هم‌چنین نبود گوش شنوا، استراتژی سکوت را برمی‌گزینند.

^۱. پدرشوهر.

1 silence

^۲. توصیفی است برای مردان اصطلاحاً زن ذلیل.

^۳. با استفاده از روش‌هایی چون گفتگو، انتظارات از فرد مقابل را بیان نمود و آن را به شکل وظیفه و تکلیف به فرد مقابل نشان دهی.

4 forgiveness

ولی با آن‌ها عقد شرعی انجام ندهد؛ در واقع به عنوان همسر دوم یا هُوو به زندگی مشترک راه نیاید و نیز برایشان پولی خرج نکنند چون از نظر آنان، پول و درآمد شوهران، حق آن‌ها و فرزندانشان است نه یک دختر نامحرم:

حالا هر کاری هم کنی مرد، مرد، چشم و گوششون می‌جنبه. من خودم می‌گم که اگه با کسی هست برایش مثلاً پول خرج نکنه. اگه بخوای خیلی بهش گیر بدی، دیگه نمیره پنهونی با کسی باشه. بلند میشه میره دستشو می‌گیره میاره دم در خونه‌ات (کد ۷۴).

باید گفت، بخشش و گذشت در زندگی کودک-همسران پیشین امری دائمی و عادی است و آن‌ها با اتخاذ این استراتژی خود را نادیده می‌گیرند. از طرفی خودشان بر این باورند که گذشت همیشگی منجر شده تا شوهران احساس کنند که آن‌ها با نوع، نحوه و شیوه زندگی مشترک مشکلی ندارند. به عبارتی اعمال و رفتارهایی که می‌بینند، برایشان قابل پذیرش و مورد قبول است و هیچ‌گاه منتظر عذرخواهی از سوی شوهر نیز نیستند؛ چرا که از نظر آنان مرد غرور دارد و با عذرخواهی کردن خود را کوچک می‌کند. اصطلاحاً «غرورش شکست می‌خورد» (کد ۶۷).

هم‌چنین، کودک-همسران پیشین با «حلم و بردباری» با وجود اینکه از مسائل زندگی تحت فشار هستند و شرایط مذکور آن‌ها را عصبی می‌کند و به خشم وامیدارد، اما باز هم از خود مقاومت نشان می‌دهند و با بالابردن آستانه تحمل خود، مخالفت‌ها را به زبان نمی‌آورند؛ هرچند که به گفته خودشان، در دل باقی می‌ماند و ریشه می‌دواند. نهمه ۳۵ ساله (کد ۴۲) که خود را فردی معرفی می‌کند که قدرت تحملش بالاست، از تحملش در زندگی زناشویی چنین می‌گوید:

من که تحمل می‌کنم. زن و مرد که همیشه شبیه هم باشن. بلاخره یکی باید تحمل کنه یکی باید کوتاه بیاد. اون کسی هم که همیشه جُور مشکلاتو میکشه، منم (کد ۴۲).

استراتژی تحمل کردن، یک استراتژی ناپایدار است و به صورت موقتی، شاید منجر به التیام شود. اما تحمل کردن ممکن است بر سر مسائل دیگری و در جای دیگری حتی با شدت بیشتری بروز پیدا کند. اصطلاحاً گفته می‌شود «سَر وا می‌کنه» (کد ۷۶). کودک-همسران پیشین با وجود اینکه با شرایط مخالف هستند، آن را تحمل می‌کنند. این تحمل با استراتژی صبرپیشگی تفاوت دارد. در صبرپیشگی، آن‌ها شرایط را می‌پذیرند و تسلیم آن می‌شوند (که در فرهنگ مورد مطالعه

بخشی از این پذیرش براساس باورهای مذهبی است) اما در تحمل کردن، آن را نمی‌پذیرند و با آن مخالفتند؛ در واقع صبر و شکیبایی در مقابل جُور و بی‌تابی است که کودک-همسران پیشین بر این باورند که با افزایش سن، میزان بی‌تابی‌هایی آنان کمتر می‌شود. آن‌ها بر این باورند که یکی از ویژگی‌های مثبت زنان، «صبری» است که در فرهنگ مورد مطالعه نیز پیوسته آنان را به داشتن این ویژگی تشویق می‌کند:

مامانم می‌گه در هر شرایطی باید صبور باشی. از اون موقع این دیگه آویزه گوشم شده. مامان خودم خیلی صبور. همه هم می‌گن که اون صبرش زیاده (کد ۵۷).

قابل ذکر است که آنان صبرپیشگی در برابر مسائل زندگی را عملی می‌دانند که در پس آن «کسب رضایت خداوند» نیز نهفته است. علاوه بر این، برخی از کودک-همسران پیشین سعی می‌کنند نقش‌های زنانگی خود را به شکلی صحیح و اکمل به انجام برسانند. در حقیقت، با آنکه کودک-همسر سعی می‌کند با «لجبازی» به نوعی با شوهرش مخالفت کند اما این گونه رفتارها، از سوی کودک-همسران پیشین «بچه‌گانه» توصیف می‌شود که خودشان نیز در سال‌های اولیه زندگی آن را تجربه نموده بودند. از منظر آنان، انجام دادن درست و به موقع مسئولیت‌ها و نقش‌های زندگی زناشویی مانند غذا درست کردن، درست کردن غذایی که شوهر دوست دارد، قطع کردن ارتباطات با کسانی که شوهرانشان دوست ندارند (تنظیم فاصله) موجب می‌شود تنش‌های زندگی زناشویی تقلیل یابد. چرا که بی‌توجهی به این خواسته‌ها و لجبازی کردن باعث تیره‌تر شدن روابط و مناسبات اجتماعی‌شان می‌شود:

الان بیشتر کارامو خوب انجام میدم. وقتی که ناراحت میشه من سعی می‌کنم یه غذای خوب یا غذایی که دوس داره برایش بپزم که رابطه مون خوب بشه. یا همچی طیار باشه [آماده باشه] (کد ۶۹).

کودک-همسران پیشین، حتی توجه و محبت ولو ظاهری به شوهر را نیز وظیفه خود می‌دانند و سعی می‌کنند بیشتر به شوهرانشان توجه نمایند و حتی در غالب اوقات خودشان را نیز نادیده می‌گیرند؛ چرا که از آن‌ها بی‌توجهی به شوهر به معنای از میان رفتن رابطه با شوهر و در نتیجه احتمال برقراری روابط فراهمسری توسط شوهر است:

آدم باید شوی [شوهر] رو در نظر بگیره. بهش توجه کنه. به لباسش، به سر و وضعش به هم‌چیش. باید یه جور نشون بدی که انگار خیلی برات مهمه. اگر مهم نباشه باز باید اینجوری نشون بدی. من

برخی دیگر از کودک-همسران پیشین نیز برای فرار از موقعیت، در فعالیت‌های داوطلبانه خیرخواهانه ی غالباً مذهبی مشارکت می‌کنند. این فعالیت‌ها با اینکه نامنظم و سازمان نیافته است اما برای آنان آرامش بخش است. برای مثال آن‌ها به نماز جماعت می‌روند و بعد از اتمام نماز به جارو کردن مسجد، جمع کردن و جابه جایی و مرتب کردن مهرها، تا کردن چادرهای نماز، شستن پله‌ها و حیاط مسجد و غیره می‌پردازند. این اقدامات و فعالیت‌ها هم برای فرار از فضای خانه و هم جهت جلب توجه و رضایت خداوند صورت می‌گیرد. آن‌ها این فعالیت‌ها را انجام می‌دهند به این امید که خداوند نیز در مسائل و مشکلات زندگی زناشویی آن‌ها را تنها وامگذار:

نماز و روزه‌ها همیشه به جاست^۱. نماز ظهر و عصر رو میرم مسجد. قبل از نماز میرم مثلاً مهر رو میدارم. بعد از نماز می‌مونم اینارو جمع می‌کنم، مرتب می‌کنم. خوب من که خادم مسجد نیستم ولی برای اینکه از فکر و خیال و تنهایی دریام میرم. عضو بسیج مسجد هم شدم. شوهرم چون مذهبه، با این کارا کنار میاد. جلومو نمی‌گیره. (کد ۴۴).

تقدیر اندیشی

نگاه کودک-همسران پیشین به مسائل برخاسته از زندگی زناشویی‌شان تا حدودی جزئی و تعیینی است. به این معنا که مسائل خود را حل نشدنی می‌دانند و به شیوه‌ای تقدیرگرایانه در پذیرش آن به تسلیم، سکوت، سازش و تطابق کشیده می‌شوند؛ در واقع نداشتن پشتوانه‌ای قوی در دنیای واقعی، کودک-همسران پیشین را به سوی قدرت ماورایی سوق می‌دهد. قدرتی که در داستان خداوند و ائمه اطهار (ع) جای دارد؛ وقتی آنان با مشکلات و دشواری‌های زندگی مواجه می‌شوند و احساس می‌کنند که به تنهایی قادر بر حل مشکلات نیستند، برای جبران حقارت و ضعف خود در رفع مشکلات، بر قدرت بی‌پایان خدا تکیه و اعتماد می‌نمایند و از خداوند استمداد می‌جویند که آنان را در امور زندگی موفق و پیروز گرداند. بدین طریق، آنان خود را توانمند و قدرتمند احساس می‌کنند هرچند که در واقعیت ضعیف و ناتوان باشند و در برابر مشکلات پایداری نشان می‌دهند. علاوه بر احساس قدرت، اعتماد و تکیه بر خداوند و یقین داشتن به او از بسیاری از نگرانی‌ها و اضطراب‌ها می‌کاهد و منجر به آرامش خاطر می‌شود. کودک-همسران پیشین، خود را افراد مذهبی معرفی می‌کنند و بر این باورند در هنگام شادی و غم خداوند پشت و پناه آن‌هاست. معنویت درونی آنان باعث افزایش تطابق‌پذیری و سازگاری و هم‌چنین تحمل‌پذیری آن‌ها در برابر

بعضی وقتا شده دعوا من شده. می‌بینم که اون داره از خونه میزنه بیرون. ولی من میگم فلان لباسو بپوش. بیرون سرد. میری سرما میخوری. شوهرم اینجوری دوست داره (کد ۴۶).

برخی از کودک-همسران پیشین نیز سعی می‌کنند که توقعات و انتظارات خود را از زندگی تقلیل دهند یا آن را براساس سطح توانایی‌های مالی همسر تنظیم کنند: توقعاتم رو کم کردم. وقتی میبینم نداره میگم اینو نخرم (کد ۵۴).

انزواگریزی

برخلاف انزواطلبی مابین کودک-همسران، برخی از کودک-همسران پیشین سعی می‌کنند در برابر مشکلات و مسائل زندگی، شگردهای دوری از فضای خانه و خانه‌نشینی را برگزینند. هرچند که آنان نیز به مانند کودک-همسران، در ابتدای زندگی از استراتژی انزواطلبی بهره می‌برده‌اند اما به مرور زمان استراتژی خود را تغییر می‌دهند. کارهایی که آن‌ها در جهت انزواگریزی انجام می‌دهند عبارت است از رفتن به پارک، تماس با دوستان و آشنایان، رفتن به خیابان، ترتیب دادن مهمانی‌های دو یا چند نفره و مشارکت در فعالیت‌های مذهبی. بدین ترتیب آن‌ها با چنین فعالیت‌هایی سعی می‌کنند ذهن خود از مسائل زندگی دور گردانند و به نوعی از واقعیت‌های تلخ زندگی بگریزند:

قبلاً همش تو خونه بودم. می‌شستم پای تلویزیون. اصلاً انگار کشی هم نداشتم که برم بیرون اینا. ولی الان نه. در و دیوار خونه انگار آدمو میخورن. به پهنه‌های مختلف میرم بیرون. میرم پارک، میرم مدرسه پسر. همین که دو نفر رو ببینی، دل آدم باز میشه (کد ۵۱).

هم‌چنین آن‌ها سعی می‌کنند با شبکه‌ای از خویشان، همسایگان و تا حدودی دوستان تعاملات دوستانه و صمیمانه برقرار می‌کنند و مهمانی‌های دو یا چند نفره را ترتیب دهند. هرچند که بیشتر این تعاملات خانواده محور، خویشاوندمحور و همسایه‌محور است و شبکه دوستان کمتر دیده می‌شود:

شوهرم که نیست من میرم سراغ همسایه‌مون. حالا یا سر کوچه می‌شینیم به حرف زدن یا میریم خونه همدیگه. اینجوری دیگه هی به بدبختی‌ها فکر نمی‌کنی. یه کم آسوده میشی. کله آدم سبک میشه (کد ۶۰).

۱. یعنی سر وقته.

مشکلات می‌شود. چنین ایده‌های مذهبی‌ای منبع الهام، انرژی، انگیزه و تمایل طبیعی به سمت رشد و التیام می‌باشد. کودک-همسران پیشین، ازدواج زودهنگامشان را به عنوان تقدیر و سرنوشت الهی می‌بینند. کودک-همسران پیشین با باورهای مذهبی قوی اعتقاد دارند که هر چیزی در جهان هستی با اراده و خواست خداوند موجودیت می‌یابد؛ بنابراین آنها از این باور برای تسهیل پذیرش واقعیت‌های زندگی بهره می‌گیرند. آنها این نوع از ازدواج را تقدیر و سرنوشت الهی می‌دانند که به وسیله خداوند برای آنها تقدیر شده است:

«بلاخره قسمت ما این بوده، خدا اینجوری برای ما صلاح دیده» (کد ۶۱).

بر مبنای همین باورهای مذهبی است که آنان مسائل و مشکلات زندگی زناشویی زودهنگامشان را نیز نوعی آزمون الهی می‌دانند و معتقدند که خداوند به این وسیله می‌خواهد آنها را مورد امتحان خود قرار دهد، پس باید با صبر و تحمل سعی کنند از این امتحان سربلند و پیروزمندانه بیرون بیایند و تنها به خدا توکل کنند:

این جور مسائل هست دیگه. زندگی همینه دیگه. باید توکل کرد. توکلم به خداست. چاره‌ای جز توکل نیست (کد ۴۸).

همان‌گونه که در گفته‌های فوق مشهود است، کمک‌گرفتن از باورهای مذهبی به گونه‌های مختلفی از جمله دیدن مسائل زناشویی به عنوان قسمت و تقدیر الهی، شکلی از آزمون الهی و توسل به ائمه اطهار در بین مشارکت‌کننده دیده شده است. تقدیرگرایی در بین ایرانیان به‌ویژه زنان، پیشینه‌ای به قدمت تاریخ دارد؛ زنان با در نظر گرفتن حیطة قدرت و اختیار خویش در تغییر و حل مشکلات زندگانی و پی بردن به بی‌قدرتی‌شان، در واکنشی منفعلانه به مسائل دشوار زندگی که به دست یا برای ایشان رخ می‌داد، همه چیز را به گردن «قضا و قدر» و «قسمت» می‌افکنند. همان‌گونه که رایس، سفرنامه‌نویس دوره قاجاری، اذعان داشته: «زن شرقی در طول قرن‌ها وضعی مصیبت‌بار داشته است؛ هر چند زن به ندرت این وضع را بازشناخته و همواره به راحتی به منزله قسمت خود آن را پذیرفته است» (رایس، ۱۳۸۳: ۷۶). به هر حال، کودک-همسران پیشین با اتخاذ استراتژی تقدیرگرایی سعی می‌کنند که شرایط زندگی را برای خود قابل تحمل‌تر نمایند.

≠ مناسک‌گرایی

۲. قرآن کریم نیز در سوره‌های مختلف مؤمنان را به کمک گرفتن از نماز، روزه، صبر و یاد خدا در هنگام مواجه شدن با مصائب توصیه می‌کند (آیه

استراتژی مناسک‌گرایی با استراتژی تقدیراندیشی و تقدیرگرایی ارتباطی قوی و مستقیم دارد. کودک-همسران پیشینی که با تقدیراندیشی سعی در ایجاد آرامش خود دارند، از استراتژی مناسک‌گرایی نیز بهره می‌برند. مناسک‌گرایی که به شکل‌هایی چون نماز خواندن، وضو گرفتن مکرر، خواندن دعا و ادعیه به‌ویژه زیارت عاشورا و نذر کردن، خود را به نمایش می‌گذارد، نقش مهمی در آرامش روحی آنان بازی می‌کند. این افراد در برابر احساس ناتوانی و ناامیدی ناشی از مسائل زناشویی زودهنگامشان، بر این اعتقادند که تنها نیرویی که به آنها قدرت رویارویی با مشکل را می‌دهد، چنگ زدن به ریسمان لایزال الهی است؛ در واقع احساس غیرقابل حل بودن مسائل زندگی و تکیه بر نیروی الهی، یکی از مهم‌ترین استراتژی‌های کودک-همسران پیشین است:

من میرم وضو می‌گیرم یه دو رکعت نماز می‌خونم. یا نوحه حضرت زینب گوش میدم. به یاد سختی‌های حضرت زینب برای خودمم گریه می‌کنم و می‌گم سختی‌های من در برابر اون چیزی نیست. بعضی وقتا هم زیارت عاشورا می‌خونم. اینجوری راحتتر گریه می‌کنم و آروم می‌شم (کد ۵۸).

کودک-همسران پیشین با خواندن آیه «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ»^۲ استراتژی توسل به خدا و ائمه را یکی از استراتژی‌های مهم برمی‌شمردند که با این کار هم از نظر دنیوی باعث می‌شود که زیاد با شوهرانشان منازعه نداشته باشند و هم ثوابی برای آخرت خود ذخیره می‌کنند.

≠ فرزندمداری (اهمیت یافتن فرزند)

مقوله فرزندمداری یا تمرکز بر فرزندان شامل زیرمقوله‌های حب فرزند، تلاش در جهت موفقیت فرزند، توجه به به‌زیستی فرزندان و تلاش برای جلب حمایت فرزند می‌شود. در استراتژی حب فرزند باید گفت که کودک-همسران پیشین، فرزندان خود را بیش از شوهران دوست دارند و تمامی استراتژی‌های قبلی را جهت بهتر عملی شدن فرزندپروری به کار می‌برند؛ برای نمونه آنان مشکلات زندگی را تحمل می‌کنند، صرفاً بدین جهت که فرزندانشان زندگی بهتری را تجربه نمایند. آنان استراتژی سکوت را برمی‌گزینند تا فرزندانشان در جریان روند و شدت خشونت‌های اعمال شده از شوهرانشان قرار نگیرند و اختلافات و مشاجرات زودتر خاتمه یابد. کودک-همسران پیشین تمامی احساسات و محبت‌های خود را برای فرزندانشان هزینه می‌کنند و تمامی تلاش‌های خود را به کار می‌برند تا فرزندانشان پله‌های

۱۵۳ سوره بقره و آیه ۴ سوره فتح) و یاد خدا را مایه آرامش روان برمی‌شمرد (آیه ۲۸ سوره رعد).
۱. آیه ۲۸ سوره رعد.

در زندگی زناشویی، کودک-همسران پیشین به رابطه با شخص سوم (فرزند) گرایش می‌یابند چرا که زنان یا مادران در خانواده قدرتی کمتر از پدران دارند و در این شرایط رابطه تنگاتنگی بین مادر و فرزند شکل گرفته و مشارکت‌کنندگان سعی می‌کنند که حمایت فرزندانشان را در برابر شوهرانشان جلب نمایند:

پسرم از من طرفداری می‌کنه. پشت من در میاد. این خیلی خوبه دیگه. اینجوری باباش می‌فهمه که من تنها نیستم. من دیگه پشت دارم. منم به پسرم خیلی می‌رسم [بهش توجه می‌کنم]. وقتی که از من محبت ببینه بیشتر پشت من میشه دیگه (کد ۶۳).

۲. استراتژی‌های فعالانه

در استراتژی‌های فعالانه، کودک-همسران پیشین رفتارهایی معطوف به خود یا فرد مقابل انجام می‌دهد. یکی از استراتژی‌های فعالانه‌ای که کودک-همسران پیشین به کار می‌برند، توسل به گفتگو و سنجش خردمندانه شرایط و فرصت‌ها بوده است. در واقع آنان با تجربه بیشتری که از زندگی دارند، سعی می‌کنند با گفت و گو مشکلات را حل کنند و به شکلی خردمندانه شرایط و فرصت‌ها را بسنجند. معمولاً افرادی که با گفت و گو سعی می‌کنند مشکلات زناشویی‌شان را حل کنند، این استراتژی را همیشه در اولویت مکانیسم‌های کنشی خود قرار می‌دهند و با به کار بردن آن محدودیت‌ها اعمال شده را به فرصت‌های بالفعل تبدیل می‌کنند:

باید موقعیت و وضعیت و شرایط شوهرم رو ببینیم چطوریه. اگه بدون اون لحظه ناراحت یا عصبانیه، حرفی نمی‌زنم و... دیگه قلق شوهرم دستم اومده. بعد باهاش حرف بزنی (کد ۶۰).

کودک-همسران پیشین زمانی از گفتگو استفاده می‌کنند که موقعیت زمانی و مکانی برای انجام گفتگو مناسب باشد. قابل ذکر است که کودک-همسران نیز از این استراتژی بهره می‌برند. اما نکته تفاوت‌شان با گروه کودک-همسران پیشین در این است که کودک-همسران این گفت و گو را به زمان اتاق خواب موکول می‌کنند. آنان به مرور زمان متوجه می‌شوند که گوش دادن شوهرانشان در زمان مذکور، فایده‌ای برایشان ندارد. چرا که مردان در آن هنگام، زیاد گوش شنوا به شکلی واقعی ندارند: شوهرم همیشه می‌گفت باشه. مثلاً دعوا می‌کردیم من که بهش می‌گفتم اینقدر از مادرت طرفداری نکن اون می‌گفت باشه مادر کیلویی چنده. ولی باز دوباره همون کارو می‌کرد (کد ۲۲).

بحث و نتیجه گیری

موفقیت مانند موفقیت‌های تحصیلی را طی نمایند. یکی از این افراد، هنگامه (کد ۷۲) است. وی که ۲۷ ساله است، از شوهر اولش به دلیل سنت عوض-بدل جدا شد و مجدداً ازدواج نمود و هم اکنون صاحب سه فرزند است. وی اذعان می‌کند که از موفقیت تحصیلی فرزندش بسیار لذت می‌برد و با دیدن فرزندش که همه چیز زندگی‌اش را به پای آنان گذاشته، مسائل زندگی برایش کم‌رنگ یا بی‌معنا می‌گردند:

میگم خوب تحمل کردم، صبوری کردم تا بچه‌ام خوب باشه. بچه م موفق باشه انگار که من موفق شدم. سختی‌هامم یادم میره. میگم اگه سختی داشتم الانم بچه خوب دارم. خدا همچی رو باهم به آدم نمیده (کد ۷۲).

در چنین شرایطی، فرزند به عنوان مدار و محور زندگی قرار می‌گیرد و زن هر دو به حاشیه می‌روند. نظاره کردن موفقیت و به‌زیستی فرزندان، مسائل زندگی زناشویی را برای کودک-همسران پیشین کم‌رنگ یا حتی بی‌معنا می‌کند. البته فرزندمحوری بدین معنا نیست که آن‌ها به فرزندان خود بیش از اندازه توجه کنند و به عبارتی «هرچه کودک خواست و گفت، همان بشود»، بلکه از نظر احساس و رفتار، فرزند در اولویت قرار می‌گیرد:

من الان بچه‌هام خیلی برام مهمن. خصوصاً بچه اولم که اصلاً براش مادری هم نکردم. اگه خودم لباس نداشتمه باشم اول سعی می‌کنم که اون لباس خوب داشته باشه یا چیزای دیگه (کد ۶۶).

از طرفی چون خود با ازدواج زود هنگامشان «بجگی» نکردند، بر این باورند که باید نهایت تلاش را به کار ببرند تا فرزندانشان بجگی کنند (هرچند که در این زمینه بیشتر فرزندان ذکور مدنظر هستند):

همه زندگی‌م الان همین بچه‌هامن. اگه اینا نباشن من دیگه هیچی تو زندگی ندارم. انگار کلاً بیخود زندگی کردم. دوس دارم که پسرم درساشو بخونه (کد ۷۱).

روی دیگر این استراتژی، تلاش در جهت «جلب حمایت فرزند» به‌ویژه فرزند ذکور است. این استراتژی زمانی به کار می‌رود که نظام دو نفره زندگی زناشویی دچار تنش و تعارض باشد. در این شرایط، کودک-همسران پیشین به دنبال نفر سوم می‌گردند که روابط تنش‌زا را کاهش داده و به شکلی مسالمت‌آمیز دریاورد. در این فرایند مثلث‌سازی، بیش از همه فرزند به‌ویژه فرزند ذکور مورد توجه قرار می‌گیرد. ریشه این استراتژی را می‌توان در نابرابری قدرت میان زن و شوهر در فضای خانه جست. در واقع به علت نابرابری قدرت زنان و مردان

خودزنی و تفکر و اقدام به خودکشی به خودشان از نظر ذهنی و جسمی آسیب می‌رساند. بنابراین می‌توان این استراتژی‌ها را بیشتر استراتژی‌هایی با پیامدهایی منفی و کژکارکرد به حساب آورد. اما استراتژی‌هایی چون نفرین کردن پنهانی، گوش دادن به موسیقی و بازی با موبایل موجب آرامش روحی کودک در «لحظه» وقوع حوادث ناگوار می‌شوند. در نهایت استراتژی رجوع به اقوام برای حل اختلافات را می‌توان دارای پیامدهای مثبت دانست. نکته دیگر در باب استراتژی رجوع به مشاور است که کودک-همسران عموماً از به‌کارگیری این استراتژی احساس پشیمانی می‌کنند. چرا که اتخاذ اجباری این استراتژی، راه بازگشت به زندگی را برایشان محدود یا شاید به عبارت دقیق‌تر مسدود می‌کند. دلیل این امر را باید در عدم پذیرش شوهران به ادامه زندگی با کودک-همسر یافت. شوهران بعد از رسیدن به این نقطه -یعنی اقدام به نخ‌کندن از سوی کودک-همسر و خانواده‌اش- دیگر تمایلی به پایدار بودن زندگی زناشویی خود ندارند.

استراتژی‌های گروه کودک-همسران پیشین را نیز می‌توان در طیفی از عاملیت و انفعال قرار داد. استراتژی‌های منفعلانه شامل تطابق‌یافتگی صوری در سطح عینی و ذهنی، انزواگریزی، تقدیراندیشی، مناسک‌گرایی و فرزندمداری می‌شود. آبرامسکی و همکاران (۱) نیز بر تقدیرگرایی و تأکید کودک همسران بر باورها و اعتقادات سنتی در زندگی زناشویی و مسائل برآمده از آن تأکید کرده‌اند. گروه مزبور از گفتگوی منطقی نیز به عنوان یک استراتژی فعالانه استفاده می‌کنند. کودک-همسران پیشین به مرور زمان درمی‌یابند که چاره‌ای جز سازگاری ذهنی و فکر نکردن موضوعات چالش‌برانگیز زندگی و کم‌اهمیت جلوه دادن آن ندارند. چرا که تلاش برای فراموش کردن [حتی اگر آن خاطرات منفی به طور کلی از میان نرود] به آن‌ها تسکین بیشتری می‌دهد تا اتخاذ سیاست‌ها و اعتصابات بی‌اثری یا در برخی موارد با اثرات منفی همچون لجبازی کردن که گروه کودک-همسران فعلی به کار می‌برند؛ از طرفی آن‌ها استراتژی‌های منفعلانه را انتخاب می‌کنند، چرا که در روابط خانوادگی آن‌ها از قدرتی برخوردار نیستند چرا که در فضای خانه، همیشه حرف اول و آخر را مرد (شوهر) می‌زند و زن چاره‌ای جز پذیرش و اجرای تصمیمات ندارد. نکته‌ای که در مطالعات پیشین نیز مورد توجه واقع شد و بر آن تأکید شد این است که دختران ازدواج کرده در دوران کودکی، عاملیت و

پژوهش حاضر در پی مطالعه استراتژی‌های کودک‌همسران در مواجهه با پیامدهای حاصله از زندگی زناشویی زودهنگام‌شان بوده است. جهت دستیابی به هدف مذکور از روش تحقیق کیفی بهره‌جسته و با استفاده از تکنیک مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با ۷۷ نفر از مشارکت‌کنندگان گفتگو صورت گرفت. متون پیاده‌سازی شده با کاربست روش تحلیل تماتیک مورد تحلیل قرار گرفته‌اند. یافته‌های حاصل از مطالعه استراتژی‌های مشارکت‌کنندگان نشان می‌دهد که استراتژی‌های اتخاذ شده توسط آنان از گستردگی برخوردار است و هر یک از آنان تنها یک استراتژی واحد را اتخاذ ننموده‌اند، بلکه مجموعه‌ای از راهبردها را در مواجهه با مسائل زندگی زناشویی زودهنگام دنبال کرده‌اند (هرچند که استراتژی‌های کودک-همسران از تنوع بیشتری نسبت به استراتژی‌های کودک-همسران پیشین برخوردار است). نگاهی کلی به استراتژی‌های به‌کارگرفته شده، گویای آن است که این استراتژی‌ها بر پایه طیفی از انفعال و عاملیت بنا شده است؛ در واقع اگر طیفی در نظر گرفته شود که در یک سوی آن استراتژی‌های انفعالی و در سوی دیگر، استراتژی‌های فعالانه را می‌توان مشاهده کرد، در این طیف می‌توان انواع متفاوتی از رفتارهای واکنشی را از سوی مشارکت‌کنندگان دید.

استراتژی‌های منفعلانه گروه کودک-همسران عبارتند از انزواطلبی، پنهان‌کاری، نفرین کردن، گسست از دنیای واقعی و اعتصاب‌ها و سیاست‌های بی‌اثر. همچنین استراتژی‌های فعالانه این گروه شامل مقوله‌هایی چون تحریم آمیزش جنسی، جلسه گذاشتن، خودکشی^۱، خودزنی، خیانت، تصمیم و اقدام به فرزندآوری، خشونت علیه فرزندان و رجوع به مشاور می‌شود. در مطالعه سانتیا و همکاران (۱۷) و جنسن و تورنتون (۸) نیز بر انزوای اجتماعی کودک همسران تأکید شد. نکته جالب توجه این است که اتخاذ استراتژی‌های فعالانه و منفعلانه فوق‌الذکر، گاهی اوقات به جای نتیجه مثبت، پیامدهای منفی را با خود به دنبال دارند. از جمله این استراتژی‌های با پیامد منفی می‌توان به تلافی کردن، لجبازی کردن، نفرین کردن آشکار، تحریم آمیزش جنسی، اعمال خشونت علیه همسر و خیانت به‌ویژه خیانت در سطح روابط پیشرفته با شخص سوم را نام برد که پیامدی جز اعمال خشونت بیشتر از سوی همسر و احساس ترس شدید از سوی خود کودک-همسران را در پی ندارند؛ از سوی دیگر استراتژی‌هایی چون اعمال خشونت علیه فرزند منجر به آسیب‌های فیزیکی و روانی به کودکان می‌شود و استراتژی‌های

یکی از پیامدهای چنین ازدواج‌هایی، خودکشی است. در این مطالعه، مشارکت-کنندگان کودک-همسر و نه کودک-همسران پیشین از آن به عنوان یک راهبرد و استراتژی یاد کرده بوده‌اند.

۱. قابل ذکر است که پژوهشگرانی همچون احمدی (۲)، لطفی (۱۳)، خلف و همکاران (۱۴) و سویلو و آیاز (۱۸) عنوان کرده‌اند که ازدواج در دوران کودکی اندیشه خودکشی و اقدام به این عمل را در دختران افزایش می‌دهد. به عبارتی

خود همچون خودزنی [که هم‌اکنون در گروه کودک-همسران نیز مشاهده می‌شود] به شکلی ارادی یا از سر ناچاری و به اجبار عاملیت خود را سرکوب می‌کنند و استراتژی‌هایی را به کار می‌بندند که دارای خاصیت تسکین‌بخشی (همچون مناسک‌گرایی و تقدیرگرایی) باشد و در عین حال کنشگری و عاملیتی در جهت بهبود واقعی و عینی شرایط زندگی (همچون تغییر رفتارها و نگرش‌های شوهر و...) در آن دیده نمی‌شود.

ملاحظات اخلاقی

این مطالعه با رعایت کدهای اخلاقی انجام پژوهش‌های انسانی به انجام رسیده است.

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

تمام نکات اخلاقی شامل رازداری، امانت‌داری، دقت در استناددهی، قدردانی از دیگران، رعایت ارزش‌های اخلاقی در گردآوری داده‌ها، رعایت حریم خصوصی شرکت‌کنندگان توسط پژوهشگران مدنظر قرار گرفته است.

حامی مالی

تمام منابع مالی و هزینه پژوهش و انتشار مقاله تماماً بر عهده نویسندگان بوده و هیچ‌گونه حمایت مالی دریافت نشده است.

مشارکت نویسندگان

مقاله برگرفته از پایان‌نامه مقطع دکتراست. نویسنده اول استاد راهنما و نویسنده دوم، استاد مشاور و نویسنده سوم دانشجوی مقطع دکتری و نویسنده مسئول است.

تعارض منافع

این پژوهش به طور مستقیم یا غیرمستقیم با منافع حقوقی و حقیقی تعارض ندارد و برگرفته از پایان‌نامه دکترای تحت عنوان «زمینه‌ها، علل و پیامدهای ازدواج دختران در دوران کودکی: مقایسه دو گروه از کودک‌همسران» است.

کنشگری کمتری از خود در زندگی زناشویی نشان می‌دهند (۱۱).

با نگاه و دریچه‌ای دیگر اگر استراتژی‌های منفعلانه و فعالانه مشارکت‌کنندگان را به سطح فردی، خانوادگی و اجتماعی تقسیم کنیم، باید گفته شود که در گروه کودک-همسران، استراتژی‌هایی هم‌چون پنهان‌کاری، انزواگرایی، تلافی‌کردن، لجبازی‌کردن، نفرین‌کردن (آشکار و پنهان)، گوش‌دادن به موسیقی، بازی با موبایل، تحریم آمیزش جنسی، خودزنی، تصمیم و اقدام به فرزندآوری، اعمال خشونت، فکر و اقدام به خودکشی و خیانت در سطح فردی و استراتژی‌هایی نظیر رجوع به اقوام برای حل اختلافات در سطح خانوادگی قرار می‌گیرند. از طرفی در میان کودک-همسران پیشین استراتژی‌هایی چون تلاش در جهت سازگاری ذهنی، تلاش در جهت سازگاری عینی، اهمیت دادن به فرزندان، انزواگریزی، تقدیراندیشی، مناسک‌گرایی در سطح فردی قرار دارد. عدم اتخاذ استراتژی‌هایی در سطوح اجتماعی بدین دلیل است که مشارکت‌کنندگان مسائل موجود در زندگی زناشویی را امری خصوصی می‌پندارند و کمتر به دنبال راه‌حل‌های ساختاری برای مقابله با آن هستند. مشارکت‌کنندگان به دلیل شخصی دانستن موضوعات در سطح اجتماعی راهبردی اتخاذ نمی‌کنند.

بدین ترتیب، استراتژی‌هایی را که کودک-همسران فراخوان می‌کنند (هم‌چون لجبازی‌کردن، تلافی‌کردن، خودزنی و...) دارای ظرفیت بالقوه برای بدتر کردن شرایط هستند و در برخی موارد نه تنها مسائل آن‌ها را کاهش نداده، بلکه بعضاً بر مشکلات افزوده است؛ در واقع تلاش‌های مبتنی بر عاملیت برای تغییر ساختارها در مواقعی نه تنها جواب نمی‌دهد بلکه باعث برانگیختن کنش‌های مقاومتی در برابرشان می‌شود. در چنین شرایطی، کودک-همسران دچار تلاطم و اغتشاش هویتی و در نهایت درماندگی هویتی می‌شوند و نمی‌توانند تعریف درستی از خود و موقعیت‌شان در نسبت با دیگران بیابند در مقابل، کودک-همسران پیشین استراتژی‌هایی را برمی‌گزینند که بیشتر در جهت تلاش برای سازگاری بیشتر با مسائل زندگی آن‌هم از سر ناچاری بوده است که هر یک از آنان به روش‌های مختلفی آن را دنبال می‌کنند. آنان با مرور استراتژی‌های گذشته

References

1. Abramsky, T.; Watts, C. H.; Garcia-Moreno, C.; Devries, K.; Kiss, L.; Ellsberg, M.; Jansen, H. A.; Heise, L. (2011), What factors are associated with recent intimate partner violence? findings from the WHO multi-country study on women's health and domestic violence, BMC Public Health, doi: 10.1186/1471-2458-11-109.
2. Ahmadi, Kamil (2016). Resonance of silence; Comprehensive research on early marriage in Iran. Tehran: Shirazeh Publishing [text in persian].
3. Azimi, Khadijeh (2020), The trend of girl child marriage in Iran based on

- national census data, *Sexual and Reproductive Health Matters*, 28:1, 1820655, DOI: 10.1080/26410397.2020.1820655
4. Freedman, Lawrence (2013). *Strategy*. Oxford University Press. ISBN 978-0-19-932515-3.
 5. Ghemawat, Pankaj (2002). Competition and Business Strategy in Historical Perspective. *Business History Review*, 76: 37-74. doi:10.2307/4127751. JSTOR 4127751. SSRN 264528.
 6. Grant, Robert M. (2016). *Contemporary Strategy Analysis: Text and Cases Edition*, 9th, West Sussex, PO19 8SQ, United Kingdom.
 7. James, Alius; Jenks, Chris; Perrott, Allen (2014). *Sociology of Childhood (Theory of Childhood)*, translated by Alireza Kermani and Alireza Ebrahimabadi, Tehran: Third Edition. [text in persian].
 8. Jensen, R. & Thornton, R. (2003). Early female marriage in the developing world, *Gender & Development*, 11:2, 9-19.
 9. Khazaei S, Mansori K, Khazaei Z, et al. (2016), A look at the phenomenon of child marriage in Iran and the world. *Int J Pediatr*. 4(9):3499-3501.
 10. Kiechel, Walter (2010). *The Lords of Strategy*. Harvard Business Press.
 11. Klugman, J., Hanmer, L.; Twigg, S.; Hasan, T.; McCleary-Sills, J. and Santamaria, J. (2014). *Voice and Agency: Empowering Women and Girls for Shared Prosperity*. Washington, DC: World Bank.
 12. Leonard, Madeleine (2016). *Sociology*, translated by Mansour Haghghatian and Ali Seifzadeh, Tehran: Sociologists. [text in persian].
 13. Lotfi, Razieh (2011). Health consequences of early marriage in women. *Women and Health Quarterly*, No. 2, 79-67. [text in persian].
 14. May Kasim Khalaf, Faris Anwer Rasheed, Saad Abdulrahman Hussain (2015). Association between Early Marriage and Other Socio-medical Characteristics with the Cervical Pap Smear Results in Iraqi Women, *Advances in Sexual Medicine*, 5, 73-82 Published Online October 2015 in SciRes.
 15. Mintzberg, Henry and, Quinn, James Brian (1996). *The Strategy Process: Concepts, Contexts, Cases*. Prentice Hall.
 16. Rumelt, Richard P. (2011). *Good Strategy/Bad Strategy*. Crown - Business.
 17. Santhya, K.G.; Ram, U.; Acharya, R.; Jejeebhoy, S. J.; Ram, F. and Singh, A. (2010). Associations Between Early Marriage and Young Women's Marital and Reproductive Health Outcomes: Evidence from India, *international Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, Vol. 36, No. 3 (SEPTEMBER 2010), pp. 132-139.
 18. Soylu, N. and Ayaz, M. (2013). Socio-demographic Characteristics and Psychiatric Evaluation of Girls Who Were Married at Younger Age and Referred for Criminal Evaluation. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 14, 136-144.
 19. Terra, L. A. A.; Passador, J. L. (2016). Symbiotic Dynamic: The Strategic Problem from the Perspective of Complexity. *Systems Research and Behavioral Science*. 33 (2): 235-48.
 20. UNICEF global databses (2020). based on DHS, MICS and other national surveys, 2013-2019.
 21. UNFPA. (2020). Impact of the COVID-19 pandemic on family planning and ending gender-based violence, female genital mutilation and child marriage.

